

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jiří Moutvic

Víra, naděje a láska ve vybraných románech Miguela de Unamuna

Faith, hope and love in Unamuno's selected novels

2021

Vedoucí práce: doc. Juan Sánchez, Ph.D.

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucímu této bakalářské práce panu doc. Juanu Sánchezovi, Ph.D. za jeho ochotu, odborné a cenné rady a trpělivost.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Abstrakt:

Bakalářská práce se zabývá tématy víry, naděje a lásky ve vybraných románech španělského spisovatele Miguela de Unamuna, jednoho z hlavních představitelů Generace 98. Předmětem práce bude především prezentace autora a podrobnější rozbor jeho filozofického smýšlení, vztah k víře a křesťanství, pojetí a smysl lidské existence a v ní přítomnost tří hlavních ctností. Pro ilustraci Unamunova myšlenkového odkazu nám poslouží zejména díla *San Manuel Bueno, mártir*, *Tía Tula*, *Ábel Sánchez* a *Nada menos que todo un hombre*, která si podrobněji rozebereme.

Klíčová slova: Unamuno, víra, existencialismus, láska, křesťanství, Bůh

Abstract:

The bachelor thesis deals with the themes of faith, hope and love in selected novels by Spanish writer Miguel de Unamuno, one of the main representatives of Generation 98. The subject will be mainly the presentation of the author and a more detailed analysis of his philosophical thinking and in it the presence of the three main virtues. The works of *San Manuel Bueno, Mártir*, *Tía Tula*, *Ábel Sánchez* and *Nada menos que todo un hombre* will serve us to illustrate Unamuno's legacy of thought.

Key words: Unamuno, faith, existentialism, love, Christianity, God

Obsah

1 Úvod.....	6
2 Unamuno - životní cesta myslitele.....	7
3 Unamunovo filozofické a literární myšlení (a Španělsko).....	10
4 Unamuno a křesťanská víra.....	13
4.1 Vztah s Bohem a mystika.....	18
4.2 Věčný život, otázka nesmrtelnosti a spása.....	21
5 Témata víry, naděje a lásky ve vybraných románech Miguela de Unamuna.....	25
5.1 Ábel Sánchez.....	25
5.2 Teta Tula.....	29
5.3 Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník.....	35
5.4 Celý muž.....	41
6 Resumé.....	46
7 Resumen.....	47

1 Úvod

Miguel de Unamuno patří mezi nejznámější představitele španělských literátů Generace 98. Za svůj život se proslavil nejen vynikajícími romány, ale zejména řadou esejů. V nich nejčastěji nacházíme úvahy o Španělsku, jeho milované vlasti, teorii literatury a v neposlední řadě myšlenky zabývající se lidskou existencí a nesmrtelností. Právě poslední jmenované téma se stalo hlavním celoživotním obsahem tvorby a ideového směřování autora.

Unamuno byl vychovaný jako běžný katolík, zcela tradičně pro svou dobu. Navzdory této skutečnosti, stejně jako výborné znalosti *Bible* i křesťanské nauky, nedošel Miguel de Unamuno ve svém nitru k onomu plnému duševnímu a duchovnímu uspokojení, k němuž by měl křesťan dojít. Ze tří nejvyšších křesťanských ctností, víry, naděje a lásky, se totiž, přes Unamunovo zřejmé úsilí, v jeho osobním životě nenaplnují hned dvě z nich: víra a naděje.

Předmětem bakalářské práce bude náhled španělského spisovatele do těchto tří nejvyšších křesťanských ctností.

Předmětem první části naší práce bude představení Unamunova života a jeho myšlenkového směru, jeho názorových vzorů i roli křesťanské víry v jeho životě. Konkrétně se zaměříme na myslitelův vztah k Bohu a důležitým pro nás bude i jeho přístup k pojmu nesmrtelnosti a s ním spojené nejrůznější existenciální otázky. Také si ukážeme rozdíly mezi jeho názory a tradiční křesťanskou naukou.

V druhé části naší práce se zaměříme na Unamunovo literární dílo a promítnutí jeho životní filozofie do něj. Na příkladech postav z vybraných Unamunových románů si ukážeme úzkostné myšlenky autorova vnitřního světa, zvláště pak pochybnosti ve víře, nedostatek lásky v životě a chybějící naději, které mohou přecházet až k určité formě životního zoufalství.

K naplnění výše zmíněného cíle této práce jsme si vybrali ke zkoumání konkrétně romány: *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník* (*San Manuel Bueno, mártir*), *Ábel Sánchez, Celý muž* (*Nada menos que todo un hombre*) a *La tía Tula*. Zkoumali jsme je všechny ve španělských originálech a první tři také v existujících českých překladech.

Z autorových literárních postav, které nejvíce podrobíme zkoumání, jsme si vybrali vesnického kněze Dona Manuela z románu *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník* nejvíce a nešťastného lékaře Joaquína Monegra z románu *Ábel Sánchez*. Podrobně budeme zkoumat i další důležité postavy ve výše zmíněných vybraných dílech.

2 Unamuno - životní cesta myslitele

Miguel de Unamuno, jeden z nejproslulejších reprezentantů španělského literárního hnutí Generace 98, vstoupil do podvědomí nejen Španělů i celého mezinárodního literárního světa jako mistr nejrůznějších literárních stylů. Tento autor vynikal jako romanopisec, básník a především jako znamenitý esejista. Jeho tvorba byla stejně bohatá jako životní cesta, během níž byl Miguel de Unamuno ovlivněn řadou převratných událostí. Za své zásluhy se stal osobností hodnou zkoumání pro mnoho literárních vědců.

Miguel de Unamuno y Jugo přišel na svět 29. září roku 1864 v baskickém městě Bilbao ke konci vlády královny Isabely II.¹ Pozdější světoznámá literární osobnost byla třetím z pěti dětí. Unamuno pocházel z rodiny, která se údajně řídila ortodoxní katolickou výchovou. Nutno podotknout, že v ní bychom našli jisté odklony od tradičního katolicismu. Hovoří o tom fakt, že otec španělského myslitele byl strýcem jeho matky. Takové manželství je z hlediska křesťanského práva neplatné, jak zmiňuje Šárka Ambrosio z Husitské teologické fakulty ve své diplomové práci *Manželství z křesťanského pohledu*: „Neplatně uzavřené manželství je mezi všemi předky a potomky, kteří jsou pokrevně příbuzní v přímé linii“ – viz. kán.1091,§2²

Jako šestiletý chlapec zažil Unamuno svou první životní zkoušku v podobě ztráty otce. Po ztrátě hlavního mužského vzoru byla tak jeho osobnost formována z velké části v ženském kolektivu, což později ovlivnilo i jeho tvorbu, v níž ženské postavy měly značnou důležitost. Součástí myslitelova dětství a mládí byla také řada historických a kulturních událostí zasahujících Španělsko a později autorovu spisovatelskou činnost. Za zmínku stojí například Karlistické války a obléhání jeho rodného Bilbao, které se staly námětem románu *Mír ve válce* (*Paz en la guerra*). Příběh byl Unamunovým prvním románem a už v něm bylo patrné jeho spisovatelské směřování. Zásadní je, jak podotýká literární vědec Josef Forbelský, podívat se na autorovo sdělení tohoto románu.³ V tomto příběhu o mocenském konfliktu nejsou zdaleka tak důležité zmíněné válečné události. Tím nejpodstatnějším jsou obyčejné životy lidí probíhající na pozadí velkého historického dění. Pojem spjatý s Unamunem, jenž označuje zmíněný fakt, se nazývá intrahistorie.⁴ Román jakoby předznamenal autorovu budoucí tvorbu odchylovající se od tradičního dobového deskriptivního stylu vyprávění. Miguel de Unamuno

1 RABATÉ, Jean-Claude, RABATÉ, Colette. *Miguel de Unamuno: Biografía*, Taurus, Madrid, 2009, str. 11

2 AMBROSIO, Šárka. *Manželství z křesťanského pohledu*, Diplomová práce, Praha, 2014, cit. 36

3 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*, Karolinum, Praha, 1999, str. 64

4 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*, Karolinum, Praha, 1999, str. 64

kladl do středu zájmu lidské city, prožitky, vnitřní drama, rozpory mezi rozumem a citem, stejně jako pro něho nezbytné existenciální otázky.⁵

Ještě dříve, než Unamuno napsal *Mír ve válce*, věnoval rodnému Baskicku i jiné texty. Důkazem jeho nesmírné lásky a hrdosti k tomuto národu se stala dizertační práce *Kritika problému a původu prehistorie baskické rasy*.⁶ Ačkoli Unamuno velice tíhl ke svému pokrevnímu národu, tak je pravdou, že ani ten španělský mu nebyl zdaleka cizí, natož lhostejný. Unamuno si vážil bohatství obou kultur i jazyků a od obou si bral to nejlepší.

Pozdější představitel Generace 98 zahájil svá studia v hlavním městě Španělska. Zaměřením byly obory, jež literárního autora a myslitele jasně identifikují, tedy filozofie a literatura. Po té působil v rodném městě jako profesor psychologie a latiny. Svého kariérního vrcholu dosáhl na univerzitě v Salamance, jedné z nejznámějších univerzit ve Španělsku. Právě Salamanská univerzita je dodnes výrazně spjata s autorovým jménem, neboť se zde jako profesor řečtiny dopracoval na úctyhodnou pozici rektora. Dokonce zde i dodnes nese jedna katedra Filozofické fakulty jeho jméno.⁷

Bohužel pro své sympatizování s přívrženci dohodových mocností v době, kdy Španělsko udržovalo politickou neutralitu, mu byla funkce rektora odňata.⁸ Unamunovy názory se staly důvodem nejen ztráty prestižního pracovního místa, ale také napomohly k jeho odsunu do vyhnanství na Kanárské ostrovy. Tento odsun se uskutečnil za vlády generála Prima de Rivery. Konkrétním místem exilu se stal ostrov Fuerteventura, kde dnes stojí Casa Museo Miguel de Unamuno. Jak podotýká Helena Zbudilová Unamuno prožil i toto období stylem sobě vlastním, to znamená, duchovně povznesen. Myslitel dokázal veškeré osamění transformovat v přínosnou událost svého života, například objevováním dokonalosti božího stvoření v okolní přírodě. Hispanisté Jean-Claude a Colette Rabaté dodávají, že Unamuno se s pocity opuštěnosti musel vypořádat již o několik let dříve během svých studií v Madridu.⁹ Ze Španělského ostrova v Atlantském oceánu se později přestěhoval do Francie. Tato exilové destinace byla bližší místu dřívějšího působení.

Po smrti svého nepřítel, generála Miguela Prima de Rivery se Unamuno vrací z exilu do Španělska ke svému dřívějšímu životu. Byl veřejně angažovaný v oblasti kultury a vzdělávání. Jako pedagog se snažil o podporu podmínek pro rozvoj mladé generace. Díky svému filologickému vzdělání dokonce pracoval jako člen Španělské královské akademie.¹⁰

Unamuno nezůstal jen u spisovatelské či profesorské profesní dráhy. V první polovině

5 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*, Karolinum, Praha, 1999, str. 65

6 ZBUDILOVÁ, Helena. *Hledání (nejen) španělské identity*. Vyšehrad, 2016, str. 13

7 ZBUDILOVÁ, Helena. *Hledání (nejen) španělské identity*. Vyšehrad, 2016 str. 14

8 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*, Karolinum, Praha, 1999, str. 64

9 RABATÉ, Jean-Claude, RABATÉ, Colette. Miguel de Unamuno: Biografie, Taurus, Madrid, 2009, str. 81

10 ZBUDILOVÁ, Helena. *Hledání (nejen) španělské identity*. Vyšehrad, 2016 cit. 14

třicátých let byl zvolen poslancem parlamentu. Bohužel jeho kariéru nadále prostupovaly neshody s dalšími politickými představiteli. Tentokrát byl jeho odpůrcem světoznámý vůdce a pozdější dlouhodobý vládce Španělska, generál Francisco Franco. Docentka pedagogiky Teologické fakulty Helena Zbudilová zmiňuje, že Unamuno Franca a jeho režim nejdříve podporoval. Dělal to v domnění, že nový režim bude obrazem zachování křesťanských hodnot a morálky ve společnosti. Nicméně po zjištění o politických vraždách, nesvobodě a věznění španělských intelektuálů se diktátorovi postavil na odpor. Francisco Franco se Unamunem nenechal usměrnit a naopak Miguel de Unamuno končí v domácím vězení, kde koncem roku 1936 umírá.

Helena Zbudilová připomíná, že španělský myslitel byl zpočátku kritizován ze všech možných směrů od literárních kritiků, filozofů, až po katolickou církev. Nicméně po letech se dočkal svého uznání jakožto skutečný umělec a jeho odkaz bude jistě patrný ještě pro mnoho generací.

3 Unamunovo filozofické a literární myšlení (a Španělsko)

V předchozí kapitole jsme v krátkosti zmínili, jak byla Unamunova tvorba úzce spjata s jeho filozofickým a teologickým myšlením. Když bychom rozvedli předchozí interpretaci literárního odborníka Forbelského o spisovatelském stylu Unamuna, zjistíme, že se španělský myslitel baskického původu svým rázem vymykal i literárním současníkům. Miguel de Unamuno, na rozdíl od některých svých kolegů z Generace 98, neklade pozornost na soudobou společnost jako například Pío Baroja či Ramón del Valle Inclán. Taktéž ani příroda nezastává svou obvyklou roli. Přesto, že v Unamunových dílech má příroda význačnou roli, nejedná se o její deskriptivní vyobrazení krásy jako například u Azorína. V Unamunově tvorbě má krajina hlubší duchovní podtext a je výrazněji a intenzivněji propojena s postavami jako v románu *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník (San Manuel Bueno, mártir)*. Zdaleka nejdůležitějším elementem v Unamunově filozoficko–literárním světě jsou otázky lidské existence¹¹, antagonistické boje víry a rozumu a vnitřní zápasy člověka vymykající se okolnímu světu.¹²

Unamuno je z hlediska svého filozofického a myšlenkového směru řadou odborníků označován jako předchůdce pozdějšího existencialismu. Vlastní existence, její složitá struktura a hlavně strach ze smrtelnosti je to, co se stalo Unamunovou životní úzkostí, stejně jako tématem jeho literárních děl.

Pro své filozofické a náboženské směřování měl španělský autor řadu vzorů a vlivů. Základním a stěžejním pilířem byla jeho rodina. Rodiče ho vedli k horlivé katolické víře. Zejména matka se tomu věnovala po brzkém otcově skonání. Dále tu byla babička, která se údajně nejvíce zasloužila o Unamunovu touhu po životě a nesmrtelnosti.¹³ Vliv na něj měli i lidé, se kterým se osobně setkával. Mezi nimi hrál důležitou roli D. Isidoro de Montealegre y Berriozábal, Unamunův zpovědník, jenž mu dal i první svaté přijímání. Mimo své nejbližší a zmíněného kněze formoval Unamunovo myšlenkové univerzum velké množství světových myslitelů. Mezi nejznámější patří svatý Augustin, Blaise Pascal, Dán Søren Kierkegaard, Baruch Spinoza či mystička svatá Tereza z Ávily.

Mezi nimi je za Unamunův největší vzor považován dánský myslitel Kierkegaard, kterého filozof Michael Hauser v předmluvě románu *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník* nazývá

11 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*, Karolinum, Praha, 1999, str. 64

12 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*, Karolinum, Praha, 1999, str. 66

13 ZBUDILOVÁ, Helena. *Hledání (nejen) španělské identity*. Vyšehrad, 2016, cit. 16

Unamunovým bratrem.¹⁴ Podobným vzorem byl Francouz Pascal, u něhož odborníci často v souvislosti s Unamunem uvádějí jeho známý citát: „Srdce má důvody, o kterých rozum neví.“¹⁵ Tento výrok je bezpochyby nejautentičtějším popisem myšlenkového světa španělského autora. Cít byl tím, co utvářelo pro Unamuna jak víru, tak celou lidskou existenci. Vyčteme to i z jeho vlastních slov, kdy opravuje tvrzení racionalisty Reného Descartese z „Myšlím, tedy jsem“ na „Cítím, tedy jsem“ nebo „Chci, tedy jsem.“ (Siento, luego soy o Quiero, luego soy.)¹⁶ Důležité jsou, jak podotýká španělský profesor filozofie Pedro Ribas, víra a touha po této existenci pramenící ze srdce člověka. Vůle chtít být, vytrvat v bytí a posouvat se vždy životem dál, je to, co dělá osobnost a život.¹⁷

I přes lidskou vůli a případnou sebevětší touhu přetrvat v tomto životě, je zde něco, co španělskému myslitelovi komplikuje životní rovnováhu, podobně jako u mnoha pozdějších existencialistů, a tím je vědomí smrti. Filozof Martin Heidegger později ve svém myšlenkovém pojetí hovoří o takzvaných existenciálách, strukturách existence, jejíž součástí je vrženost do světa, kterou jsme si nevybrali, a která je definovaná svým uvědoměným koncem. Tento konec může způsobovat rozpoložení úzkosti.¹⁸

Když se zaměříme na filozoficko-myšlenkové směry, k nimž se Unamuno přikláněl, zjistíme, že i zde urazil složitou cestu. Italský profesor Mario Secchi podotýká, že Unamuno nejprve sdílel myšlenky pozitivismu a dával vědě důležité místo, nicméně v důsledku státní krize koncem 19. století od tohoto názoru upouští.¹⁹ Pozitivismus sice bral v úvahu, ale zůstal pro něj pouze jako terč kritiky pro jeho racionalismus. Unamuno jakožto myslitel a veřejně činná osobnost ukazoval svůj kritický postoj ke vědě. Nejde o to, že by představitel Generace 98 byl nějakým zarputilým odpůrcem vědy a jejího zkoumání. Věda nebyla jednoduše schopna pojmout zásadní položky Unamunovy filozofie, založené na citu a duševních prožitcích. Unamuno viděl ve vědeckém výzkumu jen rozum, tedy strohé, striktní myšlení. Podle jeho slov tento přístup popíral víru. Španělský myslitel měl stejně jako španělský národ zdroj poznání v mystice, obsahující touhu po Bohu a nesmrtelnosti.²⁰ „Esfuerzos por llegar a lo eterno..., esfuerzos que se revelan en el fruto más granado del espíritu castellano, en su

---

14 UNAMUNO, Miguel de. *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*, Brno, Marek, 1999, str. 7

15 Zbudilová, Helena. Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtelnost, *Studia Philosophica*, N. 60, 2013, str. 19-28, cit. 21

16 UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida*. Elejandria, str. 29-30

17 RIBAS, Pedro. *Para leer a Unamuno*. Madrid, Alianza, 2002, str. 144

18 HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*, Praha, 1996, str. 281

19 Secchi, Mario. La filosofía de Unamuno: implicaciones y derivaciones místicas, Ediciones Universidad de Salamanca, Cuad. Cát. M. De Unamuno, N. 33, 1998, pp. 81-94, str. 84

20 Secchi, Mario. La filosofía de Unamuno: implicaciones y derivaciones místicas, Ediciones Universidad de Salamanca, Cuad. Cát. M. De Unamuno, N. 33, 1998, pp. 81-94, str. 84

castiza y clásica mística.“²¹

Profesor Václav Černý Unamuna nazývá „mystikem věčnosti“²². Tímto pojmem naznačuje odmítání časnosti a jít navzdory světské realitě. Černý definuje onoho mystika věčnost podle Unamunovy oblíbené postavy jako donquijotismus. „Vítězství věčnosti nad časností, ideálu nad realitou a ducha nad hmotou.“²³

Součástí Unamunovy filozofie úzce související se zmíněným donquijotismem je taktéž otázka Španělska a jeho kulturní a duchovní život. Tím co se stává Unamunovým pomyslným nepřitelem jsou myšlenkové a vědecké směry 19. století.²⁴ Celková duchovní a myslitelská krize 19. století prý odstranila ponětí lidské vůle, svobody a odpovědnosti a naopak přinesla morálku bez povinností a trestů, která byla součástí pozitivního Darwinismu.²⁵

Filozofii Miguela de Unamuna bychom mohli jednoduše shrnout jako filozofii citu, vítězíci nad složitými teoriemi založenými na rozumu. Je to filozofie duchovní, usilující o vyšší věci přesahující náš viditelný všední svět. Unamuno má vidinu člověka jakožto Dona Quijota, aktivní tvůrčí individuality, věrná duchovním ideálům s touhou být věčná. Člověk má bázeň a úctu k životu. Má vrozenou lásku k věčnosti a touhu věčně žít. Takovýto duchovní a filozofický základ by představitel Generace 98 rád viděl u své milované vlasti. Ovšem literární vědec Václav Černý v souvislosti se Španělskem a touhou po nesmrtelnosti upozorňuje na zajímavý fakt, že španělská kultura se častokrát ve své historii projevila naopak jako kultura smrti. Zmiňuje zde jako příklad Jorgeho Manriqueho, literárního autora z 15. století, věnujícího se žánru smrti a pomíjivosti života. V Manriqueho interpretaci jsou lidské životy jako řeky, které se slévají a následně nevyhnutelně ústí ke svému konci. Jiným příkladem jsou býčí zápasy, kdy celé představení končí zabitím býka a zároveň svůj život ohrožuje i samotný toreador. Černý také připomíná staré mudrce na Pyrenejském poloostrově a ideje smrti a sebevraždy, k níž se neopomenutelně váže postava Seneky.²⁶

---

21 UNAMUNO, Miguel de. En torno al casticismo, Biblioteca virtual Miguel de Cervantes, cit. cap. La casta histórica. Castilla

22 ČERNÝ, Václav. *Studie o španělské literatuře*. Cherm, Praha, 2008, cit. 305

23 ČERNÝ, Václav. *Studie o španělské literatuře*. Cherm, Praha, 2008, cit. 305

24 ČERNÝ, Václav. *Studie o španělské literatuře*. Cherm, Praha, 2008, str. 307

25 ČERNÝ, Václav. *Studie o španělské literatuře*. Cherm, Praha, 2008, str. 307

26 ČERNÝ, Václav. *Studie o španělské literatuře*. Cherm, Praha, 2008, cit. 305

4 Unamuno a křesťanská víra

Zcela zásadním tématem pro Miguela de Unamuna je otázka víry či nevíry v Boha, stejně jako přístup ke křesťanské nauce. Těmto myšlenkám věnuje představitel Generace 98 řadu esejistických textů či románů, včetně čtyř zmíněných pro naši analýzu. Odborník na španělskou literaturu Armand F. Baker tvrdí: „There has rarely been a writer who was more preoccupied with religion than Miguel de Unamuno, since almost everything he wrote can ultimately be related to his efforts to resolve the problem of the existence of God and the immortality of the soul.“²⁷

Václav Černý hodnotí Unamunovu filozofii jako dosti specifickou a osobní.²⁸ Nicméně důležitým elementem v této filozofii je víra. Lépe řečeno víra ve víru, která je podle Unamuna i křesťanů milostí Boží.

Je celá řada myslitelů a spisovatelů, kteří vidí Unamuna jako ateistu, pro své názory vymykající se obrazu víry a křesťanské nauce. Proti tomuto názoru se však staví Armand F. Baker, jenž uznává názory literárních odborníků, kteří vidí Unamunův duchovní život jako balancování mezi dvěma extrémů, vírou a nevírou.²⁹ Naopak Helena Zbudilová z Českobudějovické univerzity je přesvědčena o autenticitě Unamunovy víry. Podobně jako ona se k této problematice vyjadřuje i literární vědec a filozof Václav Černý, který tvrdí: „Donu Miguelovi ji Bůh (neboť víra je milostí boží) neodepřel.“³⁰ Podle španělského kapucína a profesora na univerzitě v Salamance Enriqueho Rivery de Ventosa měl Unamuno v průběhu života pouze krizi víry, která měla pádné důvody: „En el caso de Unamuno tiene la crisis su más íntima raíz en que éste se ha constituido a sí mismo en centro, no sólo de su propia actividad, sino también la gracia que le incita a desplazarse para dejar ese puesto a Dios.“³¹

V osobním životě Miguela de Unamuna Zbudilová vytyčuje jako zásadní osobu, která se podepsala pod Unamunovým životním a duchovním rozpoložením, jedno z jeho osmi dětí, syn Raimundo Jenaro. Chlapec, jehož měl se svou dětskou láskou Conchou Lizárragou, trpěl od útlého věku vážnými zdravotními problémy, kterým v osmi letech podlehl. Sám španělský myslitel byl nesmírně zasažen touto synovou životní cestou, v níž viděl lidskou existenci jako

---

27 Baker, Armand F. Unamuno and the Religion of Uncertainty, *Hispanic Review*, Vol. 58, No. 1, Winter 1990, p. 37-56, cit. 37

28 ČERNÝ, Václav. *Studie o španělské literatuře*. Cherm, Praha, 2008, str. 304

29 Baker, Armand F. Unamuno and the Religion of Uncertainty, *Hispanic Review*, Vol. 58, No. 1, Winter 1990, p. 37-56, str. 37

30 ČERNÝ, Václav. *Studie o španělské literatuře*. Cherm, Praha, 2008, cit. 304

31 Rivera De Ventosa, Enrique. La crisis religiosa de Unamuno, *Universidad Pontificia Salamanca*, pp. 107-133, cit. 107

nesmírně trpící. Unamunova víra a duchovní život je tím zcela otřesen. Baker tuto životní situaci popsal jako hlubokou životní i duchovní krizi: „He was filled with self-doubts and torn by thoughts of suicide and madness.“³²

Unamuno měl velice specifický přístup ke katolické víře a církvi. Mohli bychom výstižně říci, že v jistém smyslu dosti odlišný od víry typického katolíka. „En la cuestión religiosa no se trata de lo institucional-ecclesial, ni de lo litúrgico-cultural, ni de lo teológico-doctrinal.“³³

Unamunovo stanovisko k náboženství a koncepci víry spočívá především v obavách lidské existence, než v teologických motivech. Tímto způsobem doktor teologie Martín Gelabert Ballester interpretuje Unamunův teologicko-existenciální přístup. Nehovoří se zde o církvi, vztahu se společenstvím, nýbrž o vztahu člověka samého s Bohem, svým stvořitelem. Jde o potřebu lidské existence, která je zároveň náplní a součástí křesťanského života a má pokračovat na věčnosti, o níž člověku jde.

V souvislosti s životem z víry řeší Unamuno také otázku církevních dogmat. Pojem „catolicismo tradicionalista español“³⁴ (tradicionalistický španělský katolicismus), k němuž Unamuno vždy vyjadřoval svůj kritický pohled, který připomíná například profesor Armand F. Baker: „Unorthodox approach to religion -his rejection of dogma, his criticism of the Catholic Church.“³⁵ Profesor Memphiské univerzity Felipe A. Lapuente v souvislosti s Unamunem definuje někdejší církevní přístup jako „El catolicismo conservador vasco, con su obsesión en el pecado y la condenación y con una moral inflexible.“³⁶ Jedná se o fakt, že se klade daleko větší pozornost na lidské selhání, které se zdá být zcela nepřipustné a může být potrestáno, než na vztah mezi Bohem, jakožto Otcem, a člověkem jako jeho dítětem. Proto Unamuno logicky kritizuje pojetí náboženství jako souhrn dodržovaných pravidel bez skutečného osobního vztahu člověka a Boha. Toto Unamunovo tvrzení sdílí pravděpodobně všichni katolíci v současnosti. Například současný katolický teolog Pavel Hruban upozorňuje ve víře na úplně stejnou skutečnost jako Miguel de Unamuno: „Vztah na základě Zákona, kdy nám schází dospělý, živý vztah k Bohu, a proto křesťanství chápeme pouze jako soubor předpisů. Křesťanský život máme zredukovaný na plnění příkázání, aby Bůh byl spokojen a

---

32 Baker, Armand F. Unamuno and the Religion of Uncertainty, *Hispanic Review*, Vol. 58, No. 1, Winter 1990, p. 37-56, cit. 40

33 Gelabert Ballester, Martín. La fe que brota de la esperanza. Ediciones Universidad de Salamanca Cuad. Cat. M. de Unamuno, N. 32, 1997, pp. 99-123, cit. 101

34 Lapuente, Felipe. Unamuno y la Iglesia católica: Reacción crítica, Memphis State University, pp. 25-33 cit. 30

35 Baker, Armand F. Unamuno and the Religion of Uncertainty, *Hispanic Review*, Vol. 58, No. 1, Winter 1990, p. 37-56, cit. 39

36 Lapuente, Felipe. Unamuno y la Iglesia católica: Reacción crítica, Memphis State University, pp. 25-33, cit. 26

my měli pokoj.“³⁷ Dokonce své tvrzení posouvá až na možnou ztrátu víry. „To však je už jen krůček k tomu, abychom svoji víru odložili, jako se odkládají obnošené šaty...“³⁸

Španělský myslitel a přední představitel Generace 98 uvádí jako vzorový příklad víru prvních křesťanů. Ti měli skutečnou víru, víru v budoucnost a prozřetelnost Ježíše Krista. Martín Gelabert Ballester ve svém článku *La fe que brota de la esperanza* zmiňuje: „El cáncer de la Iglesia es el racionalismo.“³⁹ Přesně tak se Unamuno vyjadřuje o strohém, pouze rozumovém, prožívání křesťanské víry v jedné ze svých esejí. Za tuto racionálnost považuje přístup katolické církve své doby. Podle Unamuna přinášela katolická dogmata příliš mnoho pravidel, byla údajně velmi racionalistická a nedovolovala připouštět prostor pro osobní pocity. Terčem kritiky se stává zejména případ obecně zavrhané inkvizice, kterou si člověk svým způsobem nosil i uvnitř sebe.⁴⁰

Daleko více než ke katolické církvi se Unamuno přikláněl k myšlenkám protestantismu. Gelabert Ballester podtrhuje, že se Unamuno ve svých pracích věnovaných tématu víry značně opírá o protestanské teology jako například Herrmanna, Harnacka či Ritschla. Dle úsudku španělského myslitele se protestanti daleko více opírají o odevzdání se Ježíši Kristu a důvěru v něj. Mohli bychom říct, že pro Unamuna mohla být v katolické sféře obrazem osobního vztahu mystika, které budeme věnovat samostatnou kapitolu.

Dále se Unamuno věnuje tématu víry v knize *Del sentimiento trágico de la vida*. Zejména v kapitole kapitole *La fe* (v českém jazyce *Víra*). Zajímavé je, jak zde srovnává svůj osobní pohled na víru s teologem scholastické tradice svatým Tomášem Akvinským.⁴¹ Oba dva se zaměřují na konečnou etapu života člověka a život věčný, který dává jen Bůh jako jeho jediný vlastník. Nicméně v chápání víry se pohledy obou autorů rozcházejí. Svatý Tomáš Akvinský shledává naději jako důsledek víry. Jelikož naděje plyne z něčeho, v co věříme. Naději můžeme mít jen v to, co považujeme za možné. Víra je podmínkou k dosažení naděje. Víra je pro svatého Tomáše Akvinského také uznáním pravdy. Interpretace svatého Tomáše Akvinského má blíže tradičnímu křesťanskému učení a chápání než myšlenky představitele Generace 98. Unamuno se odlišuje tím, že považuje naději za to, co žíví víru. Víra znamená doufat v to, co nevidíme. Naděje je v pojetí španělského myslitele impulz, bez něhož víra

---

37 Hruban, Pavel. O vztahu člověka k Bohu. [online]. [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <<https://hruban.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=569131>>.

38 Hruban, Pavel. O vztahu člověka k Bohu. [online]. [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <<https://hruban.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=569131>>.

39 Gelabert Ballester, Martín. *La fe que brota de la esperanza*. Ediciones Universidad de Salamanca Cuad. Cat. M. de Unamuno, N. 32, 1997, pp. 99-123, cit. 104

40 VILARROIG MARTÍN, Jaime. *La teodicea trágica: Dios y el destino del alma en Miguel de Unamuno*, Tesis doctoral, Universidad CEU - Cardenal Herrera, 2010, str. 401-402

41 Gelabert Ballester, Martín. *La fe que brota de la esperanza*. Ediciones Universidad de Salamanca Cuad. Cat. M. de Unamuno, N. 32, 1997, pp. 99-123, str. 107

nemá kořen. Naděje motivuje život a víru. Víru považuje španělský spisovatel za záležitost vůle. „La fe es cosa de la voluntad, es movimiento del ánimo.“⁴² Víra je Unamunem prezentována jako pohyb ducha k pochopení smyslu života, stejně jako touhou po životě a po štěstí. Také tvrdí, že aby u člověka měla víra smysl, je nezbytné, aby měl k této víře předpoklady, měl touhu a chuť věřit. Víra je očekáváním budoucna, budoucího věčného života, jenž bude dokonalý. Tento věčný život je zakořeněný v člověku právě Bohem⁴³, který v nás neustále utváří své dílo. „Llevamos a Dios dentro, como sustancia de lo que esperamos, y que Dios nos está de continuo creando a su imagen y semejanza.“⁴⁴

Martín Gelabert Ballester vytyčuje jako zásadní bod Unamunovi teologie vztah mezi člověkem jako stvořením a Bohem, který ho utváří a dává mu existenci jako úkol. Je nezbytné se proto zaměřovat nejen na život věčný, ale i na smysl tohoto života. Klade otázku, jaký smysl by měl tento dočasný život?⁴⁵ V rozboru románu *La tía Tula (Teta Tula)* si později ukážeme Unamunův názor, že život je nutné nějak využít, mít svůj úkol a poslání. Žít znamená podle autora tvořit. Tímto způsobem si utváříme víru jako něco, co sami nevidíme. Podobně si člověk podle Unamuna vytváří Boha z touhy po jeho existenci, avšak zároveň říká, že tuto touhu má člověk od Boha, jenž ho stvořil, stejně jako prahnutí po věčném životě, jak jsme zmínili dříve. Představitel Generace 98 prohlašuje, že Bůh a člověk jsou ve vzájemném tvoření, což se neshoduje s křesťanským pojetím Boha jako jediného stvořitele všeho. Zmíněnými tezemi o vzájemném tvoření se španělský spisovatel zabírá v románu *Nada menos que todo un hombre (Celý Muž)*, jemuž věnujeme jednu z pozdějších kapitol. Podle Gelaberta Ballestera španělský myslitel uznává, že my lidé jsme stvořeni k obrazu Božímu, neseme Boha v sobě a zjevujeme ho tak druhým lidem. Bůh je součástí člověka, kterého sám stvořil. On stvořil nás ze své lásky, my ho neseme v sobě a máme proto zakořeněnou tuto touhu po víře.⁴⁶ „Y se crea a Dios, es decir, se crea Dios a sí mismo en nosotros por la compasión, por el amor.“⁴⁷ Bez této touhy cítíme existenciální prázdnotu a život by nebyl životem, nebyl by motivován ke svému pokračování. Proto Unamuno nejspíš vidí Boží existenci jako pravdivou. „La verdad no es lo que hace pensar, sino lo que hace vivir“⁴⁸

42 UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida*. Elejandria, cit. 148

43 Gelabert Ballester, Martín. La fe que brota de la esperanza. Ediciones Universidad de Salamanca Cuad. Cat. M. de Unamuno, N. 32, 1997, pp. 99-123, str. 108

44 UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida.*, cit. 149

45 Gelabert Ballester, Martín. La fe que brota de la esperanza. Ediciones Universidad de Salamanca Cuad. Cat. M. de Unamuno, N. 32, 1997, pp. 99-123, str. 109

46 Gelabert Ballester, Martín. La fe que brota de la esperanza. Ediciones Universidad de Salamanca Cuad. Cat. M. de Unamuno, N. 32, 1997, pp. 99-123, str. 109

47 UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida.*, cit. 149

48 Unamuno, Miguel de, *Epistolario inédito 1 (1894-1914)*, edición de Laureano Robles, EspasaCalpe, Madrid, 1991, cit. 175

Zmínili jsme, že pro Unamuna znamená věřit v Boha chtít, aby Bůh existoval. Pak dochází k jeho poznání. Gelabert Ballester tvrdí, že v katolickém pojetí je nemožné, aby člověk někdy pochyboval o existenci Boží.⁴⁹ Unamuno měl pochybnosti o existenci Boží, ale zároveň touhu plně v ni věřit, jak píše v díle *Antología poética*:

„Sed de Dios tiene mi alma, de Dios vivo:

conviértemela, Cristo...,

...me amarga el sudor, el de la duda:

sácame, Cristo, este espíritu mudo,

creo, tú a mi incredulidad ayuda.“⁵⁰

Sám španělský spisovatel podotýká, že nepřitelem v dokonalé plnosti víry je lidský rozum. Nicméně duchovní boje jednoduše víru živí a jsou její nedílnou součástí. Jak pronáší španělský myslitel ve svém známém citátu: „Fe que no duda es fe muerta.“⁵¹

Nejistota vystupuje jako charakteristický prvek tohoto světa, který však napomáhá tomu, abychom neupadli do jisté pohodlnosti. Kdybychom měli jen jistoty, tak bychom neměli motivaci rozumě žít a snažit se. Gelabert Ballester tvrdí, že trýzeň z nejistoty je podle autora Generace 98 vlastně naší největší útěchou.⁵² Profesor Armand F. Baker zase dodává v souvislosti s Unamunovým pojetím, že předpokládá u víry čelit pochybnostem a víra také předpokládá hledání, aby došla k jejímu skutečnému dosažení.⁵³ Život člověka by byl chudý, kdyby jen bez možnosti zastavení směřoval ke smrti. K překonání tohoto problému slouží právě víra. Nicméně víra musí být spojená s nadějí a nesmí být koncentrována jen na dodržování dogmat. Člověk se má ptát a zajímat se o svou víru a ne jen přejímat názory, jinak by byla jeho víra neúplná. Naše víra nás musí popohánět k životu, být životodárnou motivací. „Doubt normally has a negative connotation, but it is obvious that for Unamuno the opposite is true. Since the person whose faith is not tempered by doubt is open either to fanaticism or to spiritual laziness, the feeling of doubt not only helps us keep an open mind, but it also helps us live and act with greater vitality.“⁵⁴

---

49 Gelabert Ballester, Martín. La fe que brota de la esperanza. Ediciones Universidad de Salamanca Cuad. Cat. M. de Unamuno, N. 32, 1997, pp. 99-123, str. 116

50 UNAMUNO, Miguel de. *Antología poética*, Alianza Editorial, Madrid, 1977, cit. 49

51 Gelabert Ballester, Martín. La fe que brota de la esperanza. Ediciones Universidad de Salamanca Cuad. Cat. M. de Unamuno, N. 32, 1997, pp. 99-123, cit. 117

52 Gelabert Ballester, Martín. La fe que brota de la esperanza. Ediciones Universidad de Salamanca Cuad. Cat. M. de Unamuno, N. 32, 1997, pp. 99-123, str. 118

53 Baker, Armand F. Unamuno and the Religion of Uncertainty, *Hispanic Review*, Vol. 58, No. 1, Winter 1990, p. 37-56, str. 46

54 Baker, Armand F. Unamuno and the Religion of Uncertainty, *Hispanic Review*, Vol. 58, No. 1, Winter 1990, p. 37-56, cit. 46

Gelabert Ballester zmiňuje, že i v Písmu byly nejrůznější příběhy víry. Různé postavy žijí určitý typ víry. Někdy hovoříme o neochvějné víře na pevných základech, která ob stojí i v těžkostech a zkouškách. Důležité je, zaměřit se na věrnost své víře v Boha. Gelabert Ballester se zaměřuje na Abraháma a Jóba, jakožto významné zástupce této víry. Abrahám je ztělesněním oddané víry v Boha, protože se nezdráhá přinést mu nejrůznější oběti, dokonce i usmrcení svého jediného syna Izáka. Na druhé straně je zde Jób, který je symbolem utrpení spravedlivého člověka. Zároveň je i symbolem vytrvalosti víry, jež je zkoušená, prožívá zápasy, aby se projevila jako skutečná. Doktor teologie Gelabert Ballester vidí v Unamunovi podobu právě této postavy. „La Fe de Unamuno, como la de Job, se alimenta de la lucha.“⁵⁵ Společně s touto interpretací je důležité přihlídnout k tomu, co říká o své víře sám španělský myslitel. On se přirovnává ke starozákonní postavě Jákobovi, muži, který zápasil s Bohem, ale ctil ho: „Mi religión es luchar con Dios desde el romper del alba hasta el caer de la noche, como dicen que con El luchó Jacob“⁵⁶

Víra člověka si může projít různými boji v průběhu jeho života. Důležité je, zda si ji uchová či nikoliv. Pro Unamuna je důležitá touha po víře a i přes chuť mít víru stálou, považuje za nezbytné, mít i pochybnosti. Víra má být totiž živou. To znamená, v Unamunově interpretaci, zápasy s pochybnostmi, aby tato víra nezevšedněla a nevedla u člověka k duchovní ospalosti a to i za cenu existenčních úzkostí. Jak připomíná Gelabert Ballester, i sám Ježíš Kristus si prošel úzkostí jako obyčejný člověk. „Ježíš hlasitě vykřikl: „Eloi, Eloi, lema sabachtani?“ což v překladu znamená: „Bože můj, Bože můj, proč jsi mě opustil?“⁵⁷

4.1 Vztah s Bohem a mystika

Žádné čistě rozumové bádání nemohlo dobře obsáhnout Boha, smysl života, konec světa či nesmrtelnost duše. Profesor a znalec španělské literatury Armand F. Baker podotýká, že toto tvrzení shrnuje Unamunův pohled na Boží existenci, filozofii bytí a posmrtného života. „In spite of the fact that Catholicism says that God's existence has been rationally proved, Unamuno still feels that the use of reason will never lead to God.“⁵⁸

Již jsme zmínili, že Unamuno si pro svůj myšlenkový svět vzal inspiraci z mnoha filozofů

---

55 Gelabert Ballester, Martín. *La fe que brota de la esperanza*. Ediciones Universidad de Salamanca Cuad. Cat. M. de Unamuno, N. 32, 1997, pp. 99-123, cit. 123

56 UNAMUNO, Miguel de. *Mi religión y otros ensayos*, Renacimiento, Madrid, 1910

57 Marek 15:34

58 Baker, Armand F. Unamuno and the Religion of Uncertainty, *Hispanic Review*, Vol. 58, No. 1, Winter 1990, p. 37-56, cit. 41

historie i svých současníků. Italský profesor filozofie Mario Secchi zdůrazňuje, že navzdory všem těmto vlivům jej nebylo možné zařadit k žádnému konkrétnímu filozofickému směru. Velmi důležitá však byla v jeho myšlení mystika, která přesahuje rozumový svět a zasahuje do vyšších dimenzí. Opírá se při tom o studium textů španělských mystiků jakými byli svatá Terezie od Ježíše (svatá Terezie z Ávily) a svatý Jan od Kříže, ale i nešpanělských autorů jako německý dominikán mistr Eckhart a svatá Kateřina Sienská.⁵⁹

Mystika je zmiňována jako kořen ducha španělské národní filozofie, což sám Unamuno dokládá v díle *Del Sentimiento trágico del al vida*. „Pues abrigo cada vez más la convicción de que nuestra filosofía, la filosofía española, está líquida y difusa en nuestra literatura, en nuestra vida, en nuestra acción, en nuestra mística, sobre todo, y no en sistemas filosóficos.“⁶⁰ Podobně se o mystice vyjadřuje ve své známé knize *En torno al casticismo* z roku 1902. Miguel de Unamuno v ní řeší otázku španělského národního ducha a podotýká, že Španělsko se liší od jiných národů v přístupu k poznávání věčných věcí. Zatímco jiní si vybrali vědu jako přístup k poznání, Španělé mají pro poznání toho samého mystiku, tak jako sám španělský myslitel.

Mario Secchi zdůrazňuje, že španělská mystika má s Unamunem řadu společných témat. Zaměřuje se zejména na potřebu lásky, jakožto jedné z božských ctností, která je jistým způsobem, jak dosáhnout cesty k Bohu. Stejný názor hájí i doktorand katolické univerzity Cardenal Herrera Jaime Vilarroig Martín, podle něhož je láska základem mystiky i poznání, které nepřináší rozum. „Por tanto, una de las ideas fundamentales que Unamuno recoge de la mística es que le amor nos abre a realidades que están cerradas a la razón.“⁶¹ Absence lásky je v životě každého z nás nemožná. Láska je dokonce označením Boha, jak je psáno v Janově listu: „Bůh je láska: kdo zůstává v lásce, zůstává v Bohu a Bůh zůstává v něm.“⁶²

Jednota člověka s Bohem je neodmyslitelně spjata s láskou. Boha miluji, když miluji druhého. Láskou k druhému se zároveň v něm zvětčuji.⁶³ To vše, jak podotýká Miguel de Unamuno, plyne také z touhy po nesmrtelnosti. Když se navzájem milujeme s druhými lidmi, tak Bůh přebývá v nás a zároveň bez přebývání Boha v nás, jak říká v evangeliu Ježíš Kristus, nejsme schopni ničeho, ani lásky. „Já jsem vinný kmen, vy jste ratolesti. Kdo zůstává ve mně a já v něm, ten nese hojné ovoce; neboť beze mne nemůžete činit nic.“⁶⁴

59 Secchi, Mario. La filosofía de Unamuno: implicaciones y derivaciones místicas, Ediciones Universidad de Salamanca, Cuad. Cát. M. De Unamuno, N. 33, 1998, pp. 81-94, str. 92

60 UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida*. Elejandria, cit. 235

61 VILARROIG MARTÍN, Jaime. *La teodicea trágica: Dios y el destino del alma en Miguel de Unamuno*, Tesis doctoral, Universidad CEU - Cardenal Herrera, 2010, cit. 140

62 1 Jan 4,11-16

63 UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida*. Elejandria, str. 37 – Unamuno zde nehovořil jen o křesťanství, ale také o hinduistických *Upanišádách*.

64 Jan 15,5

Profesor filozofie Mario Secchi tvrdí, že Unamunovi mystika slouží jako cesta útěku a východisko v souboji mezi rozumem a vírou. Lidský rozum je prý tím, co bere španělskému mysliteli neoblomnost víry v nesmrtelnost, ale touha v srdci mu ji zase přináší. Z tohoto existenčního životního boje vzniká úzkost a zármutek nad tím, že by život byl jen marností bez závěrečného smyslu.⁶⁵ Podle Unamunovy terminologie jsme my jako lidské bytosti z masa a krve trpícími, jak v tomto boji, tak i s myšlenkou vlastní smrtelnosti. Mystici však zažili to, co tento souboj překonává. Zažili zde na zemi takové setkání s Bohem a duchovní zkušenost, po jaké běžný člověk touží. Člověk chce být věčný a jedinou zárukou této věčnosti je Bůh.

Na základě Unamunových myšlenek rozlišuje filozof Secchi dva možné přístupy k poznání. První je „vía exterior“ a druhá „vía interior.“⁶⁶ Vía exterior označuje přístup inteligence skrz vědu, která se snaží využít realitu k poznání toho, co je pro nás zahaleno. Snaží se vytvořit filozofického člověka založeného na zkušenosti všední reality. Naproti tomu stojí mystika, označovaná jako vía interior.⁶⁷ Nezajímá jí realita zvenčí, nýbrž se koncentruje na vnitřní poznání sebe samého, bez ohledu na rozumové poznání. Tento přístup k poznání je blízký i Unamunovi, který používá slova velkých španělských mystiků jako například svaté Terezie z Ávily. Ta říká ve své knize *Libro de la vida*, že poznání sebe je cesta k Bohu a k poznání jeho nekonečné lásky.⁶⁸ Z myšlenek dalšího velkého mystika svatého Jana od Kříže Unamuno přebírá, že člověk vlastním rozumovým hloubáním nikdy nedojde k Bohu, neboť žádná myšlenka ani vytvořená věc nemůže nikdy pojmout Boha.

Unamuno v souvislosti s mystikou a lidskou existencí rozlišuje dva způsoby bytí lidské duše, duši akce a kontemplace. Tyto dva způsoby přirovnává k novozákonním postavám Marii a Martě, sestrám vzkříšeného Lazara.⁶⁹ Podle svaté Terezy je kontemplace spoluprací těchto dvou sester. Unamunova esej *El hacha mística*, vydaná roku 1916, pojednává právě o této vía contemplativa, potřeby božské přítomnosti v lidském životě. Hlavní postavou v ní je vědec řešící záhady pomocí vědy. Nedochozí k uspokojivému výsledku, ale naopak se v něm více prohlubuje prázdnota, protože nejdůležitější je přece láska k Bohu a sjednocení s ním. Mystici také nechtěli poznat vesmír či okolí, nýbrž dokonalost a sjednocení s Bohem. Podle svatého

---

65 UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida*. Elejandria, str. 62

66 Secchi, Mario. La filosofía de Unamuno: implicaciones y derivaciones místicas, Ediciones Universidad de Salamanca, Cuad. Cát. M. De Unamuno, N. 33, 1998, pp. 81-94, cit. 84

67 Secchi, Mario. La filosofía de Unamuno: implicaciones y derivaciones místicas, Ediciones Universidad de Salamanca, Cuad. Cát. M. De Unamuno, N. 33, 1998, pp. 81-94, str. 85

68 Secchi, Mario. La filosofía de Unamuno: implicaciones y derivaciones místicas, Ediciones Universidad de Salamanca, Cuad. Cát. M. De Unamuno, N. 33, 1998, pp. 81-94, str. 85

69 Secchi, Mario. La filosofía de Unamuno: implicaciones y derivaciones místicas, Ediciones Universidad de Salamanca, Cuad. Cát. M. De Unamuno, N. 33, 1998, pp. 81-94, str. 86

Jana od Kříže nás rozumování nutí zůstat v temnotách a brzdí ve sjednocení s Bohem.⁷⁰

Důležitým prvkem mystiky je důraz na individualitu, k němuž se zcela přiklání i Miguel de Unamuno. Secchi zmiňuje, že mystik, jakožto zmíněná individualita, hledá vnitřní harmonii mezi nitrem své duše, kde se nachází pravá svoboda a vnějším rozbouřeným světem, kde panuje chaos. Takový soulad se nazývá kontemplace, jinými slovy bychom ho také označili za nejvyšší stupeň modlitby.

Jak Mario Secchi konstatuje, Miguel de Unamuno má s mystikou řadu společného, avšak v mnohém se také liší. Stejně jako mystika se zabývá zkoumáním duše do její nejzazší hloubky. Nezbytná je důležitost víry, která je ve všech životních otázkách zásadnější než rozumování, a láska, jež spojuje člověka s Bohem a druhými lidmi. Láska k bližnímu je pro Unamuna, mystiky i křesťany, zaručenou cestou k Bohu a zároveň vyjádřením lásky k němu.

To, čím se mystika jasně liší od Unamunova pojetí víry, je samotná víra v Boží existenci. Pro mystiky je Boží existence něčím zcela jasným a základním, dokonce víc než naše vlastní existence, která je pouhým počátkem toho, co bude po smrti u Boha. Pro Unamuna vychází důkaz Boží existence z touhy po nesmrtelnosti. Přitom přiznává, že křesťanské ctnosti jako víra a naděje pro věčný život a uzření Boha jsou nezaslouženým darem. Celá tato touha nemůže být nikdy nijak uspokojena než skrze osobu Spasitele Ježíše Krista. „Y sólo hay un nombre que satisfaga a nuestro anhelo, y este nombre es Salvador, Jesús, Dios es el amor que salva.“⁷¹

4.2 Věčný život, otázka nesmrtelnosti a spása

S vírou v Boha i křesťanskou naukou je neodmyslitelně spjata otázka věčného života a spásy lidské duše. Podobné je tomu i v případě filozofie a tvorby autora Generace 98.

Z biblických textů se dozvídáme, že po smrti nás čeká život v Bohu a ten život bude krásný. „Co oko nevidělo, co ucho neslyšelo, co člověku nikdy ani na mysl nepřišlo, to Bůh připravil těm, kdo jej milují.“ Nám to však Bůh zjevil skrze Ducha, neboť Duch zkoumá všechny věci, i Boží hlubiny.⁷² Unamuna však přesto zajímá, jakou bude mít tento život konkrétní podobu? Jaké to celé bude a jací budeme my?

Roku 1906 napsal Miguel de Unamuno esej *Soledad*, ve které se objevuje otázka

---

70 Secchi, Mario. La filosofía de Unamuno: implicaciones y derivaciones místicas, Ediciones Universidad de Salamanca, Cuad. Cát. M. De Unamuno, N. 33, 1998, pp. 81-94, cit. 88

71 UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida*. Elejandria, cit. 141

72 1 Korintským 2:9-10

nesmrtelnosti jako fenomén lidské bolesti.⁷³ Pokud bychom to měli podrobněji vysvětlit, jedná se o vědomí vlastní smrtelnosti s tím, že máme touhu po životě a znepokojuje nás, co bude s naším já po smrti. Podobným tématem se španělský myslitel zabývá i v díle *Del sentimiento trágico de la vida*, v němž prezentuje tragičnost lidského údělu a existence spočívající v touze být ve světě, avšak s vědomým nevyhnutelného bytí ke smrti. Literární vědec Josef Forbelský dokonce tvrdí, že Unamunův román *Mlha*, taktéž obsahující tuto tematiku, byl dokonce i předchůdcem tvorby a existenciálních úvah již námi zmíněného významného německého filozofa Martina Heideggera.

Už dříve jsme poukázali na fakt, že španělský myslitel se řídil filozofií víry a citu. Rozum pro něj představoval pouze omezenou cestu k poznání, která nikdy nedospěje k onomu úplnému poznání světa a smyslu života, k němuž má člověk touhu dojít. Náš rozum není schopen pádného důkazu v nesmrtelnost, po které Unamuno, stejně jako spousta lidí bezmezně prahne. Tuto moc má jedině víra, která je nám dána skrze Písmo svaté, o čemž se i Unamuno sám zmiňuje: „Sólo el Evangelio, el que ha traído a la luz la vida y la inmortalidad.“⁷⁴

Ve svých myšlenkách o nesmrtelnosti Unamuno uznává také Platónovo učení o Erósu.⁷⁵ Erós označovalo pud zakořeněný v člověku. Tento pud je však pudem duchovním, hovoříme o síle povznášející člověka k nesmrtelnosti. Platón taktéž tvrdí, že lidská bytost je určená k tomu, aby patřila Bohu, z něhož vzešla, k němuž se vrací „do stavu před započítím cyklu“⁷⁶ a kde dokonává svůj úděl.

Pro španělského myslitele bylo důležité i pantheistické pojetí, jehož kořeny sahají až do starověkého Řecka nebo také krausismus. Podle pantheismu Bůh vstupuje do všech oblastí universa, jež v něm má své bytí, avšak není s ním identický. V eseji *Nikodém* Unamuno dokazuje svůj kladný postoj ke zmíněnému krausismu, hnutí ve Španělsku, zpopularizované filozofem Juliánem Sanzem del Río. Jeden z odborníků na Unamunův literárně myslitelský přístup Julián Marías poznamenává, že pantheismus na rozdíl od krausismu nebyl pro Unamunovu filozofii výstižný, jelikož panteismus prý přistupuje k víře v Boha příliš racionalistickým způsobem.⁷⁷

Unamuno ve svém smýšlení považuje za nezbytnou jak spásu duše, tak i těla. Je pro něj

---

73 Zbudilová, Helena. Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtelnost, *Studia Philosophica*, N. 60, 2013, str. 19-28, cit. 21

74 UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida*, Elejandria, cit. 62

75 Zbudilová, Helena. Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtelnost, *Studia Philosophica*, N. 60, 2013, str. 19-28, str. 22

76 Boštík, Martin. Nábožensko-etický rozměr Platónova pojetí filosofického způsobu života. In *Pro-Fil (An Internet Journal of Philosophy)* Vol 1, No 2 (2000). [online]. [cit. 2021-03-11]. Dostupné z: <<https://www.phil.muni.cz/journals/index.php/profil/article/view/1507/1780>>.

77 Zbudilová, Helena. Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtelnost, *Studia Philosophica*, N. 60, 2013, str. 19-28, cit. 23

důležité, aby byly zachovány obě tyto složky. Taktéž je pro něj nemyslitelné v otázce spásy a věčného života ztráta osobní identity. Tím se liší od pantheismu, který tvrdí, že se vše sjednocuje, tedy i všichni lidé, a navrácí k Bohu jako jeden celek. Unamunovo přesvědčení bylo čistě křesťanské. Podle křesťanství se člověk navrácí k Bohu a přitom zůstává tím kým byl, tedy si zachovává svou vlastní identitu. Na tyto myšlenky naráží Julián Mrías ve své knize *Miguel de Unamuno*, kde tvrdí, že člověk má život a záruku své nesmrtnosti skrze víru v Ježíše Krista, a to je právě to, co španělský myslitel uznává. „A Unamuno le parece inadmisibile y vana toda idea de Dios que no sea, estrictamente la del Dios uno, personal, inmortalizador, padre de los hombres, que los salva de la nada, los resucita y los hace hijos suyos en Cristo.“⁷⁸ Dánský filozof Kierkegaard, jeden z Unamunových největších vzorů, zastává názor, že člověk musí mít poměr k Bohu, aby se vůbec stal sám sebou, byl člověkem.⁷⁹ Vírou v Boha přichází člověk sám k sobě a ke své existenci, jež má svůj příslib do věčnosti. Unamuno, stejně jako křesťanství, klade za nezbytnou podmínku spásy vztah s Ježíšem Kristem. Nicméně Unamuno ve svém pojetí věčnosti, na rozdíl od tradiční křesťanské nauky, nevěří v možnost zatracení⁸⁰, čímž se zásadně vymezuje proti tomu, co je napsané v *Bibli*. Profesor Memphiské univerzity Felipe Lapuente dokládá, že pro španělského myslitele byla nauka o pekle, jakožto možné věčnosti, úzkostným tématem, a tak se vůči němu vymezoval. „La primera rebelión contra la iglesia la provoca el dogma del infierno.“⁸¹ Jako významný symbol nesmrtnosti vyzdvihuje Unamuno nejvýznamnější postavu španělské identity, jímž je Cervantesův Don Quijote. Španělskému literárnímu hrdinovi se věnuje v knize *Vida de Don Quijote y Sancho*. Unamuno tvrdí, že touha po věčném životě umožňuje stát se nesmrtelným. Dona Quijota označuje jako literární převtělení Ježíše Krista, protože osobnost typu Dona Quijota má být symbolem osvobození z duchovní krize.⁸² Podle spisovatele z Generace 98 je člověk onen tvůrce nesmrtnosti, respektive se na ní podílí. Podmínkou je však naprostá odevzdanost tomuto cíli, jenž tkví v nesení životního kříže a kráčení cestou k Bohu. Tímto způsobem utváříme sebe a jdeme cestou ke spáse. V tomto pojetí spásy a věčného života se nejedná o ztotožnění s přírodou či celým jsovcem, nýbrž být nesmrtelnou individualitou, neztratit své já a navždy se radovat v Bohu. Směřování k Bohu je neukojitelná touha, kterou Helena Zbudilová označuje jako spásnou trýzeň utvářející smysl

78 MARÍAS, Julián. *Miguel de Unamuno*, Espasa-Calpe, Buenos Aires, 1950, cit. 207

79 KIERKEGAARD, Søren. *Nemoc k smrti*, Praha, 1993, str. 134

80 Zbudilová, Helena. Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtnost, *Studia Philosophica*, N. 60, 2013, str. 19-28, st.t. 25

81 Lapuente, Felipe. Unamuno y la Iglesia católica: Reacción crítica, Memphis State University, pp. 25-33, cit. 26

82 Zbudilová, Helena. Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtnost, *Studia Philosophica*, N. 60, 2013, str. 19-28, str 26

životu.⁸³

Profesor filozofie Armando Savignano uvádí v souvislosti s Unamunovým nábožensko-etickým přístupem dva směry. Prvním je otázka „kdo jsem?“ a druhá „co se mnou bude?“⁸⁴ Pravda je taková, že Unamuno uznává stejně jako křesťanství svobodu člověka. Ve své filozofii zdůrazňuje, že lidská bytost bude taková, jakou se učiní. Život je podle jeho tvrzení jako literární dílo: „Todo es teatro, sentimiento trágico de la realidad.“⁸⁵

Ke všem zmíněným myšlenkám reflektujícím Unamunovy filozofické postoje ohledně spásy, lidské smrtelnosti, touhy po věčném životě a otázce lidské svobody se vážou jeho existenciální romány. Savignon tvrdí, že Unamunovy romány existenciálního typu nenastiňují jen jakýsi vnitřní svět pocitů či stavů vědomí, nýbrž jsou faktickým způsobem bytí běžného člověka. Vše se odehrává v propojení nepředvídatelnosti životních okolností, úzkosti spojené se smrtelností a očekáváním smrti, konečného cíle člověka na zemi.⁸⁶

Unamuno do svých myšlenek o nesmrtelnosti a věčném životě zahrnul také lidskou svobodu. Na rozdíl od křesťanského pojetí se španělský myslitel zaměřuje na nesmrtelnost z hlediska bytí v tomto světě. To znamená být nesmrtelný nejen na onom světě, ale přetrvat nesmrtelným i zde na zemi skrze své činy, tvorbu, kterou tu zanechal, a vliv, který po něm zůstane. Člověk má podle Unamuna svobodnou vůli a je takovým, jakým se učiní, což se do určité míry shoduje i s tradičním křesťanským pojetím a však s tím rozdílem, že křesťanství se soustřeďuje na věčný život na nebesích a tohoto věčného života nemůžeme dosáhnout jinak než skrze přijetí tohoto božího daru, který je nezasloužený.

---

83 Zbudilová, Helena. Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtelnost, *Studia Philosophica*, N. 60, 2013, str. 19-28, str. 27

84 Savignano, Armando. *Filosofía y religión en Unamuno: El nadismo*. Ediciones Universidad de Salamanca, Cuad. Cát. M. De Unamuno, N. 48, 2010, pp. 107-116, cit. 107

85 Savignano, Armando. *Filosofía y religión en Unamuno: El nadismo*. Ediciones Universidad de Salamanca, Cuad. Cát. M. De Unamuno, N. 48, 2010, pp. 107-116, cit. 108

86 Savignano, Armando. *Filosofía y religión en Unamuno: El nadismo*. Ediciones Universidad de Salamanca, Cuad. Cát. M. De Unamuno, N. 48, 2010, pp. 107-116, cit. 109

5 Témata víry, naděje a lásky ve vybraných románech Miguela de Unamuna

V následujících podkapitolách se budeme blíže věnovat pojetí a vyobrazení jmenovaných božských ctností v konkrétních dílech. Kromě zmíněných ctností bude i nadále důležitým tématem Unamunův teologicko-filozofický přístup.

Pro naši analýzu jsme vybrali čtyři z autorových významných románů: *Ábel Sánchez*, *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník (San Manuel Bueno, mártir)*, *Teta Tula (La tía Tula)* a *Celý Muž (Nada menos que todo un hombre)*.

V každé z těchto knih je prezentováno Unamunovo tradiční pojetí člověka jako jedince trpícího ve své existenci. Všechna jmenovaná díla jsou psaná originálním způsobem a v každém z nich jsou protagonisté ponořeni do odlišné životní situace. Jedno zásadní téma však bude těmto románům společné, a tím je lidský život. Život, který obnáší úskalí spojené s deficitem tří božských ctností, jež člověk ve své existenci potřebuje. Víru spojenou s nadějí a láskou, kterou bude člověk dávat a zároveň přijímat. Lásku, jejíž absence v našich životech může vyvolat zoufalství a duševně i duchovně vyprahlý život. Naopak její přítomnost je zárukou radosti, naplnění, dobrých vztahů a naděje na věčný život. S láskou bude spojena v některých dílech otázka sebeoběti pro radost druhých, jakožto životní úděl zde na zemi.

Mezi hrdiny jednotlivých románů a jejich přístupu k třem hlavním ctnostem uvidíme několik paralel, ale také odlišností. Rozebereme si Unamunem vytvořené postavy Gertrudis v románu *La tía Tula* či Don Manuel v díle *San Manuel Bueno, mártir*, které tíhnou k duchovnímu životu a lásce. Dále se zaměříme na postavy, jako například Joaquín Monegro v románu *Ábel Sánchez* či Alejandro Gómez v díle *Celý muž*, které procházejí komplikovanější cestou k poznání a přijetí duchovního života a lásky. Bez ohledu na větší nebo menší duchovní vyspělost postav, je důležité podotknout, že Unamuno žádnou z nich neučinil lhostejnou vůči otázce Boha, víry a věčného života.

5.1 Ábel Sánchez

Roku 1917 vychází jeden z Unamunových vrcholných románů, *Ábel Sánchez*. Podobně jako v ostatních dílech v něm pozorujeme člověka, jakožto existenci plnou problémů. Vidíme jeho

osobní přístup k životním překážkám a postoj k víře, duchovní život, svobodu jedince doprovázenou existenciálními otázkami, a v neposlední řadě otázka protagonisty: proč jsem takový?⁸⁷ Ve směru duchovna se protagonista tohoto románu jasně odlišuje od postav z dalších námi probíraných románů, jako například kněze Manuela či Gertrudis, zvané Tuly.

Na stejné úrovni s tématem víry se v románu *Ábel Sánchez* pohybuje i jedna z nejdůležitějších ctností a tou je láska. Jedná se o lásku k bližnímu, která je bohužel zastíněná nezvladatelnou závistí v případě postavy Joaquína Monegra.

Příběh románu španělského myslitele jistým způsobem odkazuje na biblické bratry Kaina s Ábelem. Nutno podotknout, že s tím rozdílem, že v románu Miguela de Unamuna nesou vinu obě hlavní postavy, jak Joaquín, tak i jeho dobrý přítel Ábel.⁸⁸ Ábel svého druha od útlého dětství připravoval o to, na čem Joaquínovi nejvíce záleželo, popularitu, pozornost lidí, milovanou Helenu či na konci života lásku a pozornost jejich společného vnuka.

Známý český literární vědec Josef Forbelský výstižně zmiňuje jako hlavní problém u obou mužů neschopnost pravé lásky.⁸⁹ Nejedná se tak pouze o nenávist vůči svému příteli z dětství či sestřenici, Joaquín samotnou lásku vidí jako nedosažitelnou metu. „No es lo peor no ser querido, no poder ser querido; lo peor es no poder querer.“⁹⁰ Dále své tvrzení posouvá i na úroveň sebevztahu. „Y yo no amo al prójimo, no puedo amarle, porque no me amo, no sé amarme, no puedo amarme a mí mismo.“⁹¹ V románu si můžeme všimnout jedné zásadní věci v otázce nelásky a tou je skutečnost, že protagonista se snaží zbavit veškeré zodpovědnosti za tento stav a také odmítá, že by se k němu svobodně rozhodl. V jednom případě svaluje vinu na Boha, jakoby ho takovým snad učinil bez vůle moci se rozhodnout pro dobro, jindy přehazuje vinu na svou rodnou zem. „¿Por qué nací en tierra de odios? En tierra en que el precepto parece ser: «Odia a tu prójimo como a ti mismo.»“⁹² Z tohoto úryvku je patrná i Unamunova kritika dobové španělské společnosti.

Zajímavým se zdá být i vyobrazení jaká je tato nenávist z pohledu samotné postavy Joaquína Monegra. „Era un témpano que se me había clavado en el alma; era, más bien, mi alma toda congelada en aquel odio.“⁹³ Nenávist Joaquína je jeho slovy připodobněna k mrazu. Podobně bude v dalším z románů hovořit Tula o podobě pekla. Obraz pekla je nastíněný jako mráz, kde

87 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*, Karolinum, Praha, 1999, str. 67

88 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*, Karolinum, Praha, 1999, str. 67

89 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*, Karolinum, Praha, 1999, str. 67

90 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 46, „Nejhorší není nebýt milován, nemoci být milován, nejhorší je, nemůžeš-li sám milovat.“

91 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 117, „nemiluji bližního, nemohu ho milovat, protože ani sebe nemiluji, nedovedu milovat sebe, nejsem schopen sám sebe milovat.“

92 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 200, „Proč jsem se narodil v zemi, kde vládne nenávist? - v zemi, kde se zřejmě vyznává přikázání: Nenávid' bližního svého jako sebe samého.“

93 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 37, „Byl to rampouch, který se mi zabodl do duše, lépe řečeno, celá moje duše zmrzla z té nenávisti.“

všechno umrzne, ne jako obvyklý obraz ohně, o kterém se mluví v Bibli.

Zárodkem nikoli pouhé nelásky, ale přímo nenávisti v Unamunově příběhu dvou takřka bratrů je závist. Tato závist dala život hluboké a dlouhotrvající absenci lásky. Jak jsme zmínili dříve citací z listu svatého Jana: Bůh je láska a tedy je zde patrné, že je Joaquín Bohu vzdálený. Na rozdíl od Forbelského interpretace neschopnosti lásky existuje i jiný, méně kritický pohled na postavu ztrápeného hlavního hrdiny. Překladatelka Martina Mašínová naopak vidí Joaquínovu závist jako vyústění jeho veliké touhy po ctnosti lásky. Podobně je podle ní Joaquínova touha po uznání transformována v pýchu a neklid duše. Nicméně Mašínová vytyčuje Joaquína jako vcelku nezatraceníhodnou bytost, jelikož skrze svou vůli učinil několik dobrých rozhodnutí a snaží se dosáhnout alespoň nějakého dobrého výsledku. „Neklid duše brání v práci ..., zlá nutkání..., ale hrdinně bojuje svými činy, Joaquín vytrval v prohraném boji, který mu snad přinese nesmrtelnost.“⁹⁴ Určité potvrzení teorie Mašínové o pokusech Joaquínova vnitřního já zápasit s pocity nenávisti vůči svému druhovi je náznak aktu lásky. „Quiero perdonaros.“⁹⁵ Problém jeho tvrzení spočívá v nepřilísné upřímnosti. Jako pozitivum můžeme přiznat fakt, že vůbec vykročil tímto směrem.

Když se na problém Joaquínovi nelásky podíváme ze strany jeho románových nepřátel, uvidíme, že ani Ábel ani jeho žena, Joaquínem milovaná Helena, neměli v sobě lásku. Ábelův syn Abelín říká o svém otci: „Pero mi padre no siente ni la pintura ni nada. ...No vive más que para su gloria.“⁹⁶ Helenu Joaquín popisuje následujícími slovy: „Ella no quiere a nadie, es incapaz de cariño, no es más que un hermoso estuche de vanidad...“⁹⁷ S přihlédnutím k těmto faktům je jasné, že postrádání jedné z největších ctností zdaleka není problémem pouze nenávistného Joaquína Monegra, nýbrž i většiny ostatních hlavních postav románu.

Pokud se zaměříme na protagonistovu víru v Boha, můžeme ji definovat jako prázdnou či nijakou, ačkoli se pokoušel o duchovní život na popud své ženy Antonie. Sám Joaquín manželství s ní bral jako její životní oběť. „Por divina piedad, por espíritu de abnegación y de sacrificio cristianos, para salvar mi alma y así salvar la suya.“⁹⁸ a dále dodává: „Le aceptó llena de compasión, llena de amor.“⁹⁹ Taková oběť vycházející ze zralého duchovního života se objevuje i v dalším Unamunově románu *La tía Tula*. Hlavní postava románu Tula se stará o nevlastní děti na úkor svého života.

---

94 Mašínová, Martina. Předmluva k románu *Ábel Sánchez*

95 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 36, „Chci vám odpustit.“

96 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 136, „Jenže můj otec nemá cit pro ani pro malířství, ani pro cokoli jiného... žije jen pro svou slávu.“

97 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 100, „Ta nemiluje nikoho, není schopna lásky. Je to jen krásná nádoba marnivosti.“

98 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 50, „Ze svého božského soucitu, z křesťanského ducha sebezapření a oběti, aby hrdinstvím svátosti zachránila mou duši, a tím i svou vlastní.“

99 UNAMUNO, Miguel de *Ábel Sánchez*. cit. 58, „A toto posláni přijala plná soucitu, plná lásky...“

Joaquín hovoří přímo o víře v Boha na několika místech románu. Jednou ji znevažuje, jindy se neuctivě vyjadřuje o životě člověka podle křesťanské víry, například když hovoří o oběti postu. V tu chvíli se na něj jeho dcera Joaquína obrací slovy, která stručně postihnou jeho problém: „-Peores son los del corazón en ayunas.“¹⁰⁰ V Joaquínově nejbližším okolí jsou všichni lidé věřící, ať už se jedná právě o jeho dceru či ženu Antonii, která si za svou vírou pevně stojí a prohlašuje: „-«Creo en Dios»“¹⁰¹ V knize vidíme, že Joaquína tato slova a otázka víry nenechávala naprosto chladným a kladl si důležité otázky, které ho po jistý čas motivovaly k duchovní cestě. „¿y qué es creer en Dios? ¿Dónde está Dios? ¡Tendré que buscarle!»“¹⁰² Víra je zde projevem klasického postoje španělského myslitele, to znamená, že víra je pohnutka lidské vůle, jeho chtít věřit, mít touhu po víře. Tuto touhu objevení víry a Boha dává najevo přístupem podobným postavě kněze Manuela v románu *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*. „A no creer como creo, a no querer creer como quiero creer...“¹⁰³, „...- Necesito creer.“¹⁰⁴

Joaquínovo chápání víry je taktéž v mnoha ohledech nevyrovnané. Z hlediska křesťanství a jeho nauky shledáme, že Unamunův hrdina je místy skutečně blízko pravdě a na víře mu hlouběji záleží. Například, když jeden z jeho známých snižuje svátost zpovědi na jakousi čističku duše, která usnadňuje člověku s klidem dělat zlé skutky, Joaquín mu do toho vtrhne správnou námitkou: „-Hombre, si uno no se arrepiente...“¹⁰⁵ Předpokladem k odpuštění jakéhokoli hříchu je totiž v křesťanské víře upřímná lítost. Jindy je Bohu a křesťanské víře vzdálený svým smýšlením o podobě Boha: „No se puede repartir el cariño igualmente entre varios: ...No, no, no quisiera verme en el caso de Dios...!“¹⁰⁶ V jiných prohlášeních Joaquín Monegro omezuje Boha a přidává mu lidské smýšlení i vlastnosti. Přitom jedna z podmínek kvalitního života z víry je snaha o uznání boží všemohoucnosti a rozdílnosti chápání a smýšlení, které jako obyčejní lidé nepobereme. Důkazem je úryvek z proroka Izaiáše: „Neboť nejsou mé myšlenky vaše ani vaše chování není podobné mému – praví Hospodin. O kolik totiž převyšují nebesa zemi, o to se liší mé chování od vašeho, mé smýšlení od smýšlení vašeho.“¹⁰⁷ Rozdílnost božího smýšlení od lidského je ukázáno skrze jiné postavy knihy. Například příbuzná zesnulé Joaquínovi pacientky, které on nedokázal pomoci, smířlivě říká:

100 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 144, „Horší je slabost srdce, když srdce se postí.“

101 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 64, „Věřím v Boha!“

102 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 64, „A co je to věřit v Boha? Kde je Bůh? Budu ho muset hledat!“

103 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 93, „Kdybych nevěřil, jak chci věřit...“

104 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 96, „Potřebuji věřit.“

105 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 123, „Poslyš, ale když člověk svých hříchů nelituje...“

106 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 109, „Lásku nelze rozdělit rovným dílem mezi několik dětí... nechtěl bych být na místě Pánaboha...“

107 Izaiáš 55,6-9

„-¡Sí, Dios lo ha querido!“¹⁰⁸ Tedy jinak řečeno, božím úmyslem bylo povolat k sobě tuto osobu, ačkoli její příbuzní měli jistě jiné plány a představy. Joaquín situaci komentuje slovy Unamunovy filozofie: „¡La ciencia es impotente!“¹⁰⁹

V průběhu celého románu si lékař Joaquín Monegro procházel nejrůznějšími vnitřními boji, tak typickými pro Unamunovy románové postavy. V lásce jakožto životnímu údělu nedosáhl ve svém případě naplnění. Joaquín nedokázal překonat nenávist a chuť po pomstě vůči svému takřka bratrovi Ábelovi a sestřenici Heleně. Také setrval ve svém přístupu zbavování se odpovědnosti za své chování, neuznal svobodu výběru a pouze se zaměřoval na zlo, jemuž otročil. Ani křesťanská víra nezískala v jeho životě podstatnou roli i přes jisté pokusy. Joaquín uvězněný ve své nenávisti jednoduše nemohl dojít k té hloubce a duchovnímu životu jaký vedly jeho žena Antonie a dcera Joaquína. To jediné, čemu bez změny stanoviska a hlavně ochoty věří, je jeho Kainovský úděl. Jako lék proti svému trápení viděl jediné: „-Para ese mal no hay más remedio que la muerte.“¹¹⁰ A tak i svůj životní boj pomalu vzdal.

5.2 Teta Tula

Otázky víry, lásky a sebeoběti jsou velkým tématem i dalšího románu *Teta Tula (La tía Tula)* z roku 1921. Příběh pojednává o životní situaci Gertudis, zvané Tula. Jedná se o ženu silné povahy a pevných zásad, která se řídí tím, co považuje za vhodné. Tula je příkladem člověka činícího velká životní rozhodnutí a který si stanovil velké životní cíle a úkoly. Její pozemský úděl bude spočívat v starání se o druhé, podobně jako to bude dělat otec Manuel v románu *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*, o němž se zmíníme v pozdější podkapitole této práce. Na rozdíl od této postavy vesnického kněze, v případě Tuly nehovoříme o službě farníkům, nýbrž o výchově nevlastních dětí, jenž si vezme na starost po smrti své setry Rosy. Po této těžké životní události přijde i smrt švagra a jeho nové ženy Manuely. I po nich rovněž zůstávají sirotci a všechny tyto děti se stanou Tulinou životní náplní.

Odlišnost mezi Gertrudis a postavou Dona Manuela je postoj k těmto svěřeným lidem. Manuel byl pouze jakýmsi učitelem, který směřoval své ovečky k plnosti života spojeného s nadějí. U Gertrudis se jedná o výchovu a příkazy toho, co má kdo v životě činit, přičemž nehovoříme jen o svěřených dětech, nýbrž také o její sestře, švagrovi Ramirovi a jiných vedlejších postavách. Tula však v díle nefiguruje jako obraz Boha, který má vše ve svých

---

108 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 48, „Ano Bůh tomu tak chtěl!“

109 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 48, „Věda je bezmocná!“

110 UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, cit. 142, „proti zlu pomůže jen smrt.“

rukou, jelikož častokrát nedává lidem volbu se rozhodnout podle jejich uvážení. Tula v řadě případů u postav, za něž se cítí zodpovědná, tlačí do řady vážných životních rozhodnutí. Bůh je však tím, kdo dává člověku svobodnou vůli rozhodovat se, ačkoli má na člověka své požadavky. Je to svoboda jednání, o níž se zmiňuje Unamuno ve svých myšlenkách o lidské existenci a kterou se člověk určuje a tvoří svůj život. Existovat znamená jednat a tvořit ve vší svobodě. S těmito tématy sebeutváření a užívání svobody se setkáme například i v dalším z Unamunových románů *Celý muž* (*Nada menos que todo un hombre*), o kterém se zmíníme později a v díle *Ábel Sánchez*, u již zmíněné postavy Joaquína Monegra, který svobodu bytí popíral. Podobný názor jako představitel Generace 98 zastával v pozdější filozofii existencialismu francouzský myslitel Jean-Paul Sartre, který apeluje na to, že člověk si sebe tvoří. Vždy se rozhodujeme být a existence znamená rozhodnutí.¹¹¹ „—Pero es que esta Rosa no hace nada por vivir; se le ha metido en la cabeza que tiene que morirse y ¡es claro! así se morirá. ¿Por qué no le animas y le convences a que viva?“¹¹²

Je pravdou, že Tula dokonce sama uznávala možnost omezování svobodného života druhých. „No, no; aunque tú no lo creas, yo os quitaría libertad. ¿No es así, Ramiro?“¹¹³ Problém spočíval v tom, že má vše být podle jejích představ. Sama nevěřila, že jsou ostatní schopni vybrat si správnou cestu. „Cuando una vez creyó observar en el muchacho inclinaciones ascéticas, acaso místicas, acudió alarmada al padre Alvarez..., —No, no le llama por ahí; lo sé, lo sé mejor que usted y desde luego mejor que él mismo..., ¡El ha nacido para padre y yo para abuela!“¹¹⁴ Nicméně například doktor filozofie Gómez Arciniega v Tulině chování vidí smysl, jelikož v tomto Unamunově románu se vyskytovaly slabé postavy typu Rosy či Ramira, neschopné vlastních rozhodnutí.¹¹⁵ „Ramiro, que es como otro hijo. Créeme que es otro niño, un niño grande y antojadizo.“¹¹⁶

V otázce lásky a Tuliny laskavé oběti v podobě výchovy nevlastních dětí se literární vědec Josef Forbelský zaměřuje hodnotu panenského duchovního mateřství v díle. Podle Unamuna se ukazuje jako životní náplň a jeví se jako lék pro žíznivou zápasící duši protagonistky

---

111 Gómez Arciniega, Luis Alfonso. Tres estados, dos filósofos y la Tía Tula. Astrolabio. Revista internacional de filosofía, N. 14, 2013, pp. 12-23, str. 14

112 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit. 80-81, „Jde ale o to, že Rosa nedělá nic, aby žila, vzala si do hlavy, že musí zemřít to je jasné! Takhle zemře. Proč ji nepovzbudíš a nepřesvědčíš, aby žila?“

113 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit.53, Ne, ne, ačkoliv tomu nevěříš, vzala bych vám svobodu. Není to tak Ramiro?“

114 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit.165, „Když si jednou myslela, že u chlapce vidí asketické, možná až mystické sklony, zděšeně přispěchala k otci Alvarezovi..., „Ne, není k tomu povolán, vím to lépe než vy a dokonce lépe než on sám... narodil se proto, aby byl otcem a já, abych byla babičkou!“

115 Gómez Arciniega, Luis Alfonso. Tres estados, dos filósofos y la Tía Tula. Astrolabio. Revista internacional de filosofía, N. 14, 2013, pp. 12-23, viz. 21

116 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit.60, „Ramiro je jako další dítě. Věř mi, že je to další dítě, velké a vrtošivé.“

románu.¹¹⁷ Gertrudis svou neposkvrněnost bere velice rázně, stejně jako přijetí dětí. V románu Tula interpretuje své činy jako morální povinnost vůči své zesnulé sestře Rose. „Mi hermana me sigue rogando desde el otro mundo que no abandone a sus hijos y que les haga de madre.“¹¹⁸, „Le prometí a su madre, en su lecho de muerte, que no tendrían madrastra.“¹¹⁹ Tula se tímto způsobem dokázala vzdát v životě mužského protějšku a naplno se zavázat tomu, co se nazývá duchovní mateřství. Ačkoli tento čin působí jako akt pravé lásky přinášející oběť, je nezbytné přijmout jako fakt Tulin negativní postoj vůči fyzickému soužití muže a ženy. Proto je otázka jestli tato oběť byla skutečně motivována láskou k druhým.¹²⁰

Ačkoli bychom mohli Tulinu „dokonalou lásku“ v určitých případech vidět jako diskutabilní, duchovní život hlavní postavy tohoto díla můžeme považovat za vyspělý a to i přesto, že měla Tula své pochybnosti a úvahy lišící se od tradičního křesťanského učení. „Creencias religiosas se las había formado ella con lo que oía..., pero las interpretaba a su modo.“¹²¹ Sám Unamuno ve své filozofii říká, že tyto úvahy a hlavně pochybnosti jsou těmi faktory, které dále posilují touhu po víře.¹²² Osobnost této protagonistky se sice typicky Unamunovsky prala mezi vírou zakořeněnou v srdci a svým rozumem, ale důležité je, že svou vůlí šla vpřed k víře. K víře v to, co považovala za dobré.¹²³ V souvislosti s postavou Gertrudis a její vírou, se Unamuno v prologu románu zmiňuje o své oblíbené autorce a jedné z největších postav duchovních dějin Španělska svaté Terezii z Ávily. Dokonce se přímé přirovnání románové hrdinky ke španělské mystičce objevuje i v románu, kde ji za tuto velkou světici s obdivem označuje její duchovní vůdce: „—llegarías a ser otra Santa Teresa...“¹²⁴

V tématice Tulina vývoje života z víry je zajímavá teorie doktora filozofie Luise Alfonsa Gómeze Arciniegy. Ten vidí v Tulině duchovním životě cestu napříč třemi stádii existence a lidského růstu podle filozofie velkého Unamunova vzoru, dánského myslitele Søreny Kierkegaard. A jak sám dánský myslitel říká, přechody mezi těmito stádii s sebou nesou značné existenční utrpení. Gómez Arciniega přidává, že člověk si jako Tula prochází trnitou existenciální cestou, mezi jednotlivými stádii, jež vede člověka ke spojení s Bohem a dosáhnutí věčnosti. Tato cesta je však únosná jen když pochopíme křesťanství. Sám Unamuno

---

117 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*, Karolinum, Praha, 1999, str. 67

118 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit. 80-81, „Má sestra mě stále prosí z onoho světa, abych neopouštěla její děti a byla jim matkou.“

119 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit. 82, „Slíbila jsem jejich matce na její smrtelné posteli, že nebudou mít macechu.“

120 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*, Karolinum, Praha, 1999, str. 67

121 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit. 105, „Náboženská víra se jí utvářela tím, co slyšela..., ale vykládala si ji svým způsobem.“

122 Gómez Arciniega, Luis Alfonso. Tres estados, dos filósofos y la Tía Tula. Astrolabio. Revista internacional de filosofía, N. 14, 2013, pp. 12-23, str. 14

123 Gómez Arciniega, Luis Alfonso. Tres estados, dos filósofos y la Tía Tula. Astrolabio. Revista internacional de filosofía, N. 14, 2013, pp. 12-23, str. 22

124 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit. 105, „Byla by z tebe druhá svatá Tereza.“

ve svých filozoficko-teologických úvahách podotýká, že v životě křesťana se musí trpět, jelikož i samotný Bůh Ježíš Kristus musel trpět a ukázal tak tuto cestu jako předlohu pro každého člověka. Prožívané utrpení má spojitost s touhou po potěšení, cti, lásce či přátelství.¹²⁵

Zmíněná životní stádia podle Kierkegaardra jsou tři: estetické, etické a náboženské. Pokud bychom to jednoduše interpretovali, jedná se o přechod od sebestřednosti přes zdokonalení se v morálce s vizí věčnosti, až po plné odevzdání se Bohu.

V estetickém stádiu člověk sbírá zážitky, žije povrchním životem soustředěným jen na požitky v přítomnosti. Estet je ten, kdo hledá ono laciné potěšení, nicméně takovéto počínání vede jedině k zoufalství a utápění ve vlastním egu. Estet totiž v sobě nemá lásku, žije na povrchu se svým vlastním já, nezapustí kořeny aby dozrál do druhého etického stádia, natož pak do finálního stádia a stal se tak tím, kým ho Bůh povolal být. Gómez Arciniega přirovnává takového člověka k literární postavě Tirsa de Moliny, Dona Juana. V románu *La tía Tula (Teta Tula)* se nejvíce této postavě podobá Gertrudin švagr Ramiro. Samotná Tula se obrazu esteta Kierkegaardovské filozofie víry a bytí často nepodobala. Gertrudis se dokázala posunout dál, tudíž do stádia etického.

Gertrudis čelí volbě svého já, jakým směrem určí své životní kroky existence. Představitel prvního stádia, představovaného jako nízké a povrchní bez příslibu věčnosti, se jednoduše nedokáže zavázat k povinnostem. Gertrudis zavázala svůj život s nadějí k vyššímu cíli. Stejně jako i v dalších dílech, ku příkladu námi později rozebíraný román *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník* je podstatná velikost a hodnota služby druhým v sebeoběti, jež dává i podle filozofie Søreny Kierkegaardra příslib do věčnosti. Arciniega připomíná sdělení Miguela de Unamuna představit Ježíšovo poselství lidem, že je třeba dávat se svým životem ostatním, tak jako to dělal on: „Kdo by mezi vámi chtěl být veliký, ať je vaším služebníkem.“¹²⁶ I Gertrudis pochopí potřebu tohoto poselství spojeného s úkolem v etické fázi podle terminologie Kierkegaardra, a tak se postupně ujímá svého životního poslání po prosbách své zesnulé sestry Rosy. Tula čelí životu, který je obětí a úkolem. Tím nemyslíme jen vychovat děti. Tento úkol spočívající v schopnosti dát svému životu řád. Etik už nehledá především své potěšení, není to onen zmíněný Don Juan, nýbrž je obrazem člověka oddaného rodině, starostlivého, věrného, myslícího na věčnost a cítícího mravní zákon. Jako důležitou zde Luis Alfonso Gómez Arciniega uvádí roli matky, takové matky, jež si uchovala panenskou čistotu a jakou byla Panna Marie. Etická role Tuly se projevila v postoupení lásky k švagrovi Ramirovi nebo

---

125 Gómez Arciniega, Luis Alfonso. Tres estados, dos filósofos y la Tía Tula. Astrolabio. Revista internacional de filosofía, N. 14, 2013, pp. 12-23, str. 15

126 Marek 10:43-45

Ricardovi, muži, který ji miloval, aby se plně odevzdala roli matky nebiologickým dětem a udržela tuto rodinu.

Ani etické stádium však není tím konečným. Pokud bychom poněkud zjednodušili slova dánského filozofa, tak bychom mohli říct, že člověk se může stát sám sebou a takovým jakým být má teprve ve třetím závěrečném stadiu, tedy náboženském. Jak jsme dříve nastínili slovy Gómeze Arciniegi, náboženské stadium, respektive přechod k němu, je doprovázen utrpením a to souvisí se zráním člověka. Zralost pro tuto fázi představuje uznání, že člověk nic nemá sám ve svých rukou. Vše co je a co máme, včetně naší existence závisí na Bohu. Stejně tak i uznáváme vše, co nám Bůh do života dává a jemu podřizujeme svůj život. „Tiene ya cuatro; cargaré con cinco. —Con todos los que Dios me mande.“¹²⁷

V této fázi se člověk vzdává pomíjivých tužeb. Dokonce i etické povinnosti nebudou tím hlavním. Člověk jako důkaz své víry může i překročit tradiční mravní zákon kvůli vyšší výzvě, ale hlavně bude mít veškerou naději v Bohu bez jakéhokoliv zoufalství. Podstatnou součástí náboženského stádia je víra v Boží prozřetelnost. Člověk a jeho život je postaven tváří tvář v Bohu a zcela se odevzdat do jeho rukou a naplňovat jeho plán. Hlavním úkolem lidské bytosti je poslouchat Boha a přizpůsobovat tomu své činy a svá rozhodnutí. U Tuly podnítil Rosin hlas cestu k tomu, k čemu ji Bůh povolal, tedy k péči o rodinu. „Rosa; conozco mis deberes. —Deberes... deberes... —Sí, sé mis amores. A tus hijos no les faltará madre mientras yo viva.“¹²⁸

Smysl existence je cesta, kdy člověk vyjde z některých svých názorů, bere život se vším co obnáší i s tím, co se mu nelíbí, a tak dojde moudrosti: „Comprendía, sí, que no cabe vivir sin mancharse.“¹²⁹ Tula dosáhla skrze tuto službu třetího stádia, tedy naplnění své životní touhy. Zůstala svým životem nesmrtelná a stala se duchovní matkou.¹³⁰

Jakožto duchovní matka také musela z těchto ratolestí vychovat dobré rozumné, láskyplné a šťastné lidi. Božím posláním je pro člověka, aby dělal druhé šťastnými. Tvořit, věnovat se druhým je promítnutím také toho, co vyznává Unamuno jakožto myslitel a co promítá i do jiných postav své široké tvorby.

Při dalším prohloubení do oblasti duchovního života protagonistky uvidíme i pro Unamuna zcela přirozenou úvahu nad posmrtným životem. Tula před smrtí řeší úzkost, že neví co má přijít. Stejně jako její literární tvůrce prahne po smyslu existence a křesťanské víry. Zajímá ji, jak být dobrým křesťanem nebo jaká je podoba věčného života. Konkrétněji, co je to peklo,

127 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit. 132, „Má již čtyři, zvládne i pět. „Všechny, které mi Bůh pošle.““

128 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit. 60, „Roso, znám své úkoly. Úkoly... úkoly. Ano, své milované.

Tvým dětem nebude chybět matka dokud budu živa.“

129 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit. 159, „Pochopila, že není možné žít bez zašpinění se.“

130 GÓMEZ ARCINIEGA, Luis Alfonso. *Tres estados, dos filósofos y la Tía Tula*. Astrolabio. Revista internacional de filosofía, N. 14, 2013, pp. 12-23, str. 20

očistec a ráj. „—Sí; el fuego del Purgatorio, porque en el Infierno no hay fuego... el Infierno es de hielo y nada más que de hielo.“¹³¹

Jak říká Luis Alfonso Gómez Arciniega hlavní postava tohoto Unamunova románu je na rozdíl od řady postav z jiných románů o nichž se zmiňujeme v této práci, ku příkladu *Ábel Sánchez* či *Celý muž*, člověkem, který je věřící a vedený k víře od svého dětství. Její strýc, podílející se na její výchově je duchovní. On sám, posláním kněz, oceňuje Tulu jako člověka: „El pobre señor sentía un profundísimo respeto, mezclado de admiración, por su sobrina Gertrudis.“¹³²

Jak vyzdvihuje Gómez Arciniega, Tula je nejen druhými obdivována, ale dokonce vše, co je s ní spojeno je bráno jako svaté: „Sus santas manos, que eran prodigiosas para toda labor.“¹³³, „canonizamiento doméstico de una santidad de hogar.“¹³⁴ Podobně jako to bude u Dona Manuela v románu *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*, i Tula dosahuje v Unamunovském pojetí nesmrtnosti duše. Opouští své povolání zde na zemi, avšak stále bude součástí historie, a stejně tak bude obývat vzpomínky druhých lidí. A obdobně jako Don Manuel u svých farníků, se i Gertrudis u své rodiny dočkala uznání jako svatá.

V díle *La Tía Tula* jsme viděli protagonistku, která našla své životní poslání, tak nezbytné pro světský život, stejně jako pro víru a naději na věčný život. Teta Tula si prošla všemi stádii lidského bytí podle interpretace Kierkegaardova pojetí víry a lidské existence zde na zemi. Tato cesta byla provázena bolestí, ale přivedla ji blízko k Bohu a zajistila klid a pokoj při umírání za dobře prožitý a naplněný pozemský život.¹³⁵ „Sin duda había cumplido su misión en el mundo.“¹³⁶ Díky vytrvalé, užitečné a obětavé službě lásky si Tula uchovala naději a také život věčný. Přesto, že zde nevidíme podobně jako tomu bude v díle *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník* křesťanský popis věčného života, tak nám autor Generace 98 nabízí fakt, že podobně jako otec Manuel, tak i Tula žije stále ve svých blízkých. A především můžeme uznat, že má na ně vliv, jakoby s nimi dále žila běžný život. „Murió la tía Tula? No, sino que empezó a vivir en la familia, e irradiando de ella, con una nueva vida más entrañada y más vivífica, con la vida eterna de la familiaridad inmortal.“¹³⁷ Tula byla pro své blízké jasným ztělesněním víry, dobra, lásky a moudrosti, proto jednoduše musela její duše přetrvat se svými

---

131 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit. 186, „Año, oheň očistce, protože v pekle není oheň... peklo je led a nic víc než led.“

132 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit. 24, „Nebohý muž cítil ke své neteři Gertrudis velmi hluboký respekt spojený s obdivem.“

133 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit.159, „Její svaté ruce, které byly požehnané pro každou práci.“

134 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit.193, „domácí kanonizace svatosti domova.“

135 Gómez Arciniega, Luis Alfonso. Tres estados, dos filósofos y la Tía Tula. Astrolabio. Revista internacional de filosofía, N. 14, 2013, pp. 12-23, str. 21

136 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit.173, „Bezpochyby splnila svou pozemskou misi.“

137 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit.193, „Zemřela teta Tula? Ne, nýbrž začala v rodině žít a vyzařovat z ní novým životem, hlubším a živějším, životem věčným nesmrtné důvěrnosti.“

blízkými navěky. „Atenta a mantener el culto de la Tía y la tradición del hogar. ...Guardaba todo su saber, todo su espíritu; las mismas frases.“¹³⁸, „La tía Tula era el cimiento y la techumbre de aquel hogar.“¹³⁹

5.3 Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník

Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník (ve španělském originále *San Manuel Bueno, Mártir*) román z roku 1931 je typickým dílem s náboženskou tematikou spjatou zejména s křesťanskou vírou a hlavně osobitým přístupem Miguela de Unamuna, který v ní dává prostor zpovědi své vlastní duše. Jedná se bezpochyby o dílo nejvíce obsahující tematiku samotné víry a lidské nesmrtnosti ze všech námi vybraných děl. *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník* se stal zrcadlem náboženské filozofie španělského myslitele. Literární odborník Armand F. Baker se vyjadřuje o románu jako o Unamunově vlastním přiznání k otázce víry v Boha a existenci věčného života. „In San Manuel Bueno, mártir Unamuno almost revealed his lack of faith; but in the end he lacked the courage to admit the truth.“¹⁴⁰ Podobným způsobem na dílo nahlíží český filozof Michael Hauser, který v předmluvě k románu výstižně definuje sdělení díla: „V tomto románu Unamuno vytvořil postavu, která by mohla být emblémem jeho celoživotního snažení,... téměř v čisté podobě v něm ožívá Unamunovo vidění člověka.“¹⁴¹ Román je řešením otázky víry a věčného života, stejně jako důležitosti lásky a našich činů.

Hlavním hrdinou příběhu, plného biblických motivů, je vesnický kněz Don Manuel, často označovaný jako svatý. Farář je věrnou autobiografickou postavou představitele Generace 98. Jak konstatuje profesor Pedro Cerezo Galán, Manuel, hlavní duchovní Valverde de Lucerna, je tragickým hrdinou. Tragickým pro svůj duchovní život. Nevěří v nic, jeho duchovní víra je neutišitelnou prázdnotou. Nicméně stejně jako Miguel de Unamuno se snaží věřit a uchovávat si naději na nesmrtnost a dosažení ráje. Tato snaha se projevuje věrnou duchovní službou poskytovanou svým farníkům. Manuel sice není ve svém srdci schopen uvěřit, ale na rozdíl od dříve zmíněného Joaquína z románu *Ábel Sánchez*, svou vůli a celoživotními činy naplňuje svůj život pozitivním směrem. Tato životní cesta je cestou lásky, kterou všem věřícím dává skrze svou pomoc. Právě jeho služba lásky pomáhá zrození dalších ctností víry a naděje v

---

138 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit. 194, „Pokoušela se udržet kult tety a tradici domova..., uchovávala všechnu její moudrost, ducha i stejné fráze.“

139 UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, cit. 194, „Teta Tula byla základem i přístřeším té domácnosti.“

140 Baker, Armand F. Unamuno and the Religion of Uncertainty, *Hispanic Review*, Vol. 58, No. 1, Winter 1990, p. 37-56, cit. 38

141 UNAMUNO, Miguel de. *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*, Michael Hauser, předmluva, cit. 11

jeho farnících a zároveň mu pomáhá udržovat vlastní naději v nesmrtelnost.

Podle literárních odborníků, včetně Juliana Mariáse, známého unamunisty, je hlavní hrdina románu nejen autorovým alter egem a nejhlubším průnikem do Unamunovy duše.¹⁴² Další teorií je, že Don Manuel je jednoduše obrazem mnoha jiných historicko-biblických i literárních postav.

Ze všech těchto postav je Kristus tou nejdůležitější a nejzásadnější. Chilský expert na španělskou literaturu Eduardo Godoy Gallardo zmiňuje, že sám Miguel de Unamuno se mnohokrát ve své bohaté tvorbě zaobírá Ježíšem Kristem: „Y, en especial, la figura de Cristo adquiere papel protagónico. Recuérdese los poemas dedicados al Cristo de Cabrera, el estremecedor Cristo yacente de Santa Clara, hasta llegar al poemario El Cristo de Velázquez (1920)“¹⁴³ Unamunovou častou a důležitou tématikou je obraz trpícího Krista, který se měl stát pojítkem mezi skutečným Ježíšem a hlavní postavou románu. Ještě větším odkazem na Krista je u Dona Manuela láska. Projev lásky a oddanosti, kterou duchovní otec Manuel projevuje vůči svým farníkům, je obdobou Ježíšovi lásky vůči lidstvu. Vyvoleným lidem je v tomto případě obyvatelstvo španělské vesnice Valverde de Lucerna. Godoy Gallardo upozorňuje na skutečnost, že Unamuno naprosto protkal celý příběh biblickými motivy. Pokud se zaměříme na samotné jméno protagonisty a jeho význam, zjistíme, že „Manuel znamená Bůh s námi“¹⁴⁴, což evokuje Boží přítomnost pro lid ve Valverde de Lucerna. Toto jméno, respektive jeho podoba Emanuel zaznívá i v Novém Zákoně ve spojitosti s narozením Spasitele. „Hle, panna počne a porodí syna a dají mu jméno Emanuel, to znamená `Bůh s námi!`.“¹⁴⁵ Farář Manuel je v příběhu několikrát ostatními postavami viděn jako samotný Kristus a je jimi skoro i zbožšťován. Manuel všem jako Ježíš Kristus pomáhal, pomáhal žít jejich duším. Jak je zde také zmíněno Don Manuel má v sobě zvláštní sílu, má dar ovlivnit pozitivně životy lidí, jeho slova mají moc. „Y él me enseñó a vivir, él nos enseñó a vivir, a sentir la vida, a sentir el sentido de la vida, a sumergirnos en el alma de la montaña, en el alma del lago, en el alma del pueblo de la aldea, a perdernos en ellas para quedar en ellas.“¹⁴⁶

Jiný pohled na postavu Manuela přináší americký filozof Robert Nozick, jenž nachází u tohoto Unamunova románu určitou podobu mezi Manuelem a postavou vikáře savojského z románu, česky známého pod názvem, *Emil aneb O výchově* od francouzského osvícence Jeana-

142 MARÍAS, Julián. *Miguel de Unamuno*, Espasa-Calpe (Selecciones Austral), Madrid, 1976, str. 118-119

143 Godoy Gallardo, Eduardo. El transfondo bíblico en *San Manuel Bueno, Mártir* de Miguel de Unamuno. Revista Chilena de Literatura, N. 58, 2001, pp. 19-34, cit. 19

144 Godoy Gallardo, Eduardo. El transfondo bíblico en *San Manuel Bueno, Mártir* de Miguel de Unamuno. Revista Chilena de Literatura, N. 58, 2001, pp. 19-34, str. 21

145 Matouš I, 18-23

146 UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*; cit. 79, „Naučil mě ponořit se do duše hory, do duše jezera, do duše lidí ve vesnici a ztratit se v nich, abychom v nich zůstali.“

Jacques Rousseau. Italský filozof Armando Savignano také srovnává tyto postavy francouzského a španělského myslitele a poukazuje na určitou shodu mezi nimi. Rousseau vikář učí ostatní lidi žít šťastně svůj život, pro své štěstí a pro smír ve společnosti.¹⁴⁷ Unamunův vesnický kněz Manuel ve své službě učí lid, aby byl spokojen a rád za svůj život. Dále dodává, že člověk by neměl chtít zemřít dříve než ho Pán Bůh povolá.

Z románu *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník* je kromě protagonisty Savignanem vyzdvíženo ještě několik dalších konkrétních postav. Jednou z nich je například Blasillo, prezentovaný jako poněkud mentálně jednoduchý jedinec, stavěný do kontrastu s hlavním hrdinou. Blasillo často cituje pasáže z Písma předčítané farářem Manuelem, ale o své víře vůbec nepřemýšlí, stejně jako o svém životě, na rozdíl od Manuela, který trpí pro svou nevíru. Jedná se o dva zcela odlišné obrazy života z víry a jako zajímavost Savignon upozorňuje na společný konec obou těchto životů. Další postavou, která je důležitá pro svou cestu víry, je Lázaro, bratr Ángel, která je farnicí nejbližší Manuelovi. Jeho jméno má symbolickou úlohu odkazující na Nový Zákon. V biblickém příběhu byl Lazar Bohem milovaný muž, kterého Ježíš několik dnů po jeho smrti vzkřísil opět k životu. Podobně Unamunův Lázaro, jakožto příklad duchovní krize v Evropě, se dočkal vzkříšení. V románovém příběhu se hovoří o duchovním vzkříšení s návratem k nehmotným hodnotám. Lázaro přijel do rodné vesnice jako absolutní bezvěrec bez jakýchkoliv úvah a naděje na věčný život. Dokonce křesťanskou víru považoval za zpátečnickou. Nicméně došel k obrácení a novému životu skrze faráře Manuela, paradoxně nevěřícího člověka. „-Él me hizo un hombre nuevo, un verdadero Lázaro, un resucitado -me decía-. Él me dio fe. ...-Sí, fe, fe en el consuelo de la vida, fe en el contento de la vida. Él me curó de mi progresismo.“¹⁴⁸ Po svém novém přesvědčení si Ángelin bratr dokáže utvářet vlastní názory, které zároveň reflektují Unamunovu lásku k životu a potřebu naděje v posmrtný, věčný život. V románu hovoří o dvou nebezpečných typech lidí. „Inquisidores que son, a los demás para que, despreciando esta vida como transitoria, se ganen la otra, y los que no creyendo más que en este...“¹⁴⁹

Neméně důležitou roli než postavy, hraje v románu křesťanská symbolika, kterou Unamuno zakomponoval do své románové vesničky Valverde de Lucerna, přesněji řečeno do přírody, jež ji obklopuje. Nejsou důležité popisy vzhledu, ale pohled do duše této přírody. Jezero a

---

147 Savignano, Armando. *Filosofía y religión en Unamuno: El nadismo*. Ediciones Universidad de Salamanca, Cuad. Cát. M. De Unamuno, N. 48, 2010, pp. 107-116, str. 113

148 UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*, cit. 74, „Udělal ze mě nového člověka, opravdového Lazara, vzkřísil mě, dal mi víru,.. víru ve spokojenost se životem a v radost z něj. Vyléčil mě z mého pokrokářství.“

149 UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*, cit. 74, „inkvizitoři, mučí lidi, aby pohrdali tímto životem jakožto přechodným a získali si tak druhý život, a druzí, kteří nevěří v jiný život než pozemský...“

okolní hory jsou nezbytná součást Unamunova příběhu. Filozof Eduardo Godoy Gallardo říká, že toto jezero a hory podporují biblický obraz Valverde de Lucerna a také Manuela jakožto Krista. Jako vysvětlení udává paralelu s místy, na kterých pobýval, učil a uzdravoval Ježíš Kristus, konkrétně má na mysli Galilejské jezero, horu Tábor či Olivovou horu.

Obyvatelé vesnice a jejich život je úzce propojen s celou krajinou. Například během umírání matka Lázara a Ángely vyjadřuje přání, že by „Lázaro, a quien esperaba volver a ver un día en el cielo, en un rincón de las estrellas desde donde se viese el lago y la montaña de Valverde de Lucerna.“¹⁵⁰ na jiném místě v románu říká: „Sentía sed de la vista de las aguas del lago“¹⁵¹. Pro románové postavy je tato krajina zároveň idylické místo, které by mohlo být obrazem ráje, o nějž člověk nechce přijít: „Dio a conocer claramente que ella no podría vivir fuera de la vista de su lago, de su montaña.“¹⁵²

Eduardo Godoy Gallardo přichází s tezemi, že hora prý symbolizuje víru vesnice, jejíž modlitba stoupá až do nebes. Naproti tomu však nese i symboliku „agonické víry (fe agónica)“¹⁵³ protagonisty, jehož slova zůstávají dole při zemi. I jezero má symbolizovat víru jak Dona Manuela, tak i jeho farníků. Vlny na něm představují vznikající pochybnosti. Podobné to je i se sněhem. Na jedné straně poukazuje na pomíjivost života, to když dobře drží na vrcholu hory, a z druhé strany ukazuje chvějící se víru faráře Manuela a jeho farníků, to když taje při dopadu na jezero. Jednoduše řečeno hory jsou víra, pevná víra, která obstojí a jezero představuje pochybnosti, ve kterých víra mizí. „¿Has visto, Lázaro, misterio mayor que el de la nieve cayendo en el lago y muriendo en él mientras cubre con su toca a la montaña?«¹⁵⁴

Biblických odkazů a dokonce i doslovných citací je v románu nespočet. Unamuno vkládal Donu Manuelovi do úst jednu pasáž za druhou, aby prohluboval spojitost s Kristem. Například z Janova Evangelia „Ještě nepřišla má hodina.“¹⁵⁵ Jindy po tom, co Manuel přizná svůj vnitřní rozkol, pronáší větu z pašijí podle Matouše, kdy Kristus říká: „«Mi alma está triste hasta la muerte».“¹⁵⁶ Před tím, když Manuel doprovázel Ángelinu a Lázarovu matku při

---

150 UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*; cit. 44, „Chtěla potkat svého syna v nebi, v koutku mezi hvězdami, odkud bude vidět jezero a horu u Valverde de Lucerna.“

151 UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*; cit. 39, „Žíznila jsem po pohledu na vody a jezera.“

152 UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*; cit. 40, „Dala jasně na srozuměnou, že by nemohla žít bez pohledu na své jezero, na svou horu.“

153 Godoy Gallardo, Eduardo. El transfondo bíblico en *San Manuel Bueno, Mártir* de Miguel de Unamuno. *Revista Chilena de Literatura*, N. 58, 2001, pp. 19-34, cit. 30

154 UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*; cit. 59, „Lazaro, viděl jsi už někdy větší záhadu než to, že sníh padá do jezera a utopí se v něm, zatímco svou přikrývkou zahaluje horu?“

155 Jan 2, 4

156 UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*; cit. 63, „Má duše je smutná až k smrti.“

odchodu z tohoto světa zvolal: „-«¡En tus manos encomiendo mi espíritu!»-“¹⁵⁷ Stejně jako v pašijovém textu „Ukřižovali ho a rozdělili si jeho šaty házejíce o ně los.“¹⁵⁸ si i po Manuelově smrti lidé rozdělovali jeho oblečení podobně jako šat Ježíše Krista. „El pueblo todo se fue en seguida a la casa del santo a recoger reliquias, a repartirse retazos de sus vestiduras, a llevarse lo que pudieran.“¹⁵⁹

Eduardo Godoy Gallardo si všímá, že většina odkazů z tohoto románu na Bibli je z Nového Zákona. Nicméně několikrát se setkáváme v hloubi příběhu i se Starozákonními odkazy, ať už hovoříme o místu a prostředí románu, či o samotné postavě vesnického kněze. Několikrát jsme v této práci zmínili, že Don Manuel je v uvozovkách jako Kristus, zejména pro své šlechetné a láskyplné činy. Gallardo tvrdí, že pokud se blíže zaměříme na tento příběh vidíme, že Manuel je vůdce lidu vesnice Valverde de Lucerna. Toto místo je jako zem zaslíbená, svým způsobem idylická, kam vyvádí Manuel svůj lid, jako Mojžíš ve Starém Zákoně vedl ten Izraelský. V pozdější části knihy umírající Manuel prosí Ángelina bratra Lázara, aby pokračoval v tom, co sám započal. Při tom ho nazývá doslova starozákonním Jozuem, Mojžíšovým nástupcem. „Sé tú, Lázaro, mi Josué, y si puedes detener el Sol, deténle, y no te importe del progreso...reza siempre, sigue rezando para que los pecadores todos sueñen hasta morir la resurrección de la carne y la vida perdurable...“¹⁶⁰ Z toho vyplývá, že sám sebe nepřímou označuje jako Mojžíše. Tak můžeme Unamunova protagonistu přirovnávat nejen ke Kristu, ale i k Mojžíšovi. Při svém umírání se pak Manuel dále obrací na Lázara i Ángelu slovy: „Oíd: cuidad de estas pobres ovejas, que se consuelen de vivir, que crean lo que yo no he podido creer.“¹⁶¹, což v podstatě představuje stěžejní poselství celé knihy.

Když se zaměříme na samotný obraz věčného života v Unamunově krátkém románu, zjišťujeme, že se opírá o jiné teorie, než jaké známe v tradičním křesťanském pojetí. V knize se tvrdí, že „svatý“ Manuel se po své smrti stává věčným, avšak zde nehovoří o tradičním křesťanském pojetí vzkříšeného života po smrti, nýbrž se jedná o věčnou existenci uskutečněnou skrze komunitu, v níž žil. Don Manuel navěky zůstane součástí komunity svých farníků, lidí, které spojuje stejná víra. Román má podle Savignana ukázat důležitost lidských činů. Manuel žije věčně i skrze to, co dokázal pro lid, stejně jako Miguel de Unamuno bude

---

157 UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*, cit. 45, „Otče, do tvých rukou poroučím ducha svého.“

158 Matouš 27, 35

159 UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir, Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*, cit. 73, „Všichni se pak odebrali do domu našeho světce, aby si rozdělili, co po něm zůstalo.“

160 UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*, cit. 70, „Ty Lazaro buď mým Jozuem, a budeš-li moci zastavit slunce, zastav ho a nech pokrok pokrokem., ..modli se, aby všichni hříšníci snili o vzkříšení a věčném životě.“

161 UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*, cit. 68, „Poslouchejte, opatrujte tyto ubohé ovečky, aby měli radost ze života, ať věří tomu, čemu jsem věřit nemohl.“

nezapomenutelným pro svojí tvorbu. Jak zmiňuje italský fiozof Savignon, na Unamuna, kněze Manuela a především Dona Quijota platí citát: „Existir es obrar“¹⁶² Dobré činy mají význam nenahraditelné hodnoty a zároveň dodává, že tato láska a její projevy předčí i scházející víru Unamunova Dona Manuela, jejíž absence vytváří u duchovního z Valverde de Lucerna skutečné úzkosti a smutek. Don Manuel je sice kvůli tomu mučedníkem, avšak je důležité z hlediska Unamunovy filosofie, že je mučedníkem dobrotivým a pomáhajícím.

„«No hay más vida eterna que esta... que la sueñen eterna...“¹⁶³ Z tohoto faktu nám plyne dost častá otázka, o níž hovoří i jedna z hlavních postav, Ángelin bratr Lázaro, zdali se Manuel obelhává. Armando Savignano se přiklání k tvrzení, že ne, protože tento duchovní stejně jako Miguel de Unamuno skutečně touží věřit, avšak ve výsledku se mu to nedaří. Z hlediska náboženského nelze považovat tento způsob nevíry za něco zcela proti křesťanského, jelikož Manuel má touhu po víře a koná skutky lásky. Jak Armando Savignano dodává, Manuel trpí něčím, co mystici nazývají pojmem „noche oscura“¹⁶⁴. Tento pojem může mít více interpretací, z nichž nejpřesnější v daném kontextu nám připadá pocit opuštěnosti Bohem.

Náboženství zde i přes protagonistovu nevíru, dle tvrzení profesora Savignana, zastává funkci uklidňujícího léku na životní úzkost.¹⁶⁵ Jak sám Unamuno podotýká, víra je touha, která nás nutí žít. Duchovní z Valverde de Lucerna tento dar víry a životního impulzu postrádá, nicméně je schopný všem obyvatelům vesnice vštěpit touhu a naději ve věčný život.

Manuel byl lidmi považován za svatého pro svou víru, která nebyla skutečná. Ovšem jeho svatost se projevovala životním postojem, oddanou láskou k bližním a tím, že tyto svěřené lidi činil šťastnými. „Yo estoy para hacer vivir a las almas de mis feligreses, para hacerles felices, para hacerles que se sueñen inmortales y no para matarles. ...Y esto hace la Iglesia, hacerles vivir.“¹⁶⁶

To jakou hodnotu má služba druhým vyjadřuje sám Kristus v Matoušově Evangelii. „Amen, pravím vám, cokoliv jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili.“¹⁶⁷ Největší hodnotu má však láska, která je ochotná obětovat i svůj vlastní život, tak jako to

---

162 Savignon, Armando. *Filosofía y religión en Unamuno: el nadismo*. Ediciones Universidad de Salamanca, Cuadernos de la Cátedra M. De Unamuno, N. 48, 2010, pp. 107-116, cit. 115

163 UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*, cit. 64, „Není jiný věčný život než tento... ať lidé sní o jeho věčnosti...“

164 Savignon, Armando. *Filosofía y religión en Unamuno: el nadismo*. Ediciones Universidad de Salamanca, Cuadernos de la Cátedra M. De Unamuno, N. 48, 2010, pp. 107-116, cit. 20

165 Savignon, Armando. *Filosofía y religión en Unamuno: el nadismo*. Ediciones Universidad de Salamanca, Cuadernos de la Cátedra M. De Unamuno, N. 48, 2010, pp. 107-116, str. 25

166 UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*, cit. 51, „Já jsem tu proto, abych dával život, aby moji farníci byli šťastní a snili o tom, že jsou nesmrtelní, ne proto, abych je zabil... to je úkolem církve – dávat život...“

167 Matouš 25,40

učinil Kristus. „Nikdo nemá větší lásku než ten, kdo položí život za své přátele.“¹⁶⁸ Manuel se přibližuje Kristovu tvrzení, když se hodlá svým životem zcela obětovat, pro lid a místo svého působiště. „Debo vivir para mi pueblo, morir para mi pueblo. ¿Cómo voy a salvar mi alma si no salvo la de mi pueblo?“¹⁶⁹

Život Dona Manuela byl utrpením, jehož ho se neúspěšně pokoušel zbavit. Manuel zmužile nesl těžký životní kříž své nevíry v posmrtný život. Každodennost si v sobě nesla svou tragičnost, která je typicky Unamunovským myšlenkovým znakem.

Víra byla jeho touhou nikoli skutečnou součástí duchovního života a ani jeho názory vždy nebyly v souladu s křesťanskou vírou. Například když tvrdí: „Todas las religiones son verdaderas en cuanto hacen vivir espiritualmente a los pueblos que las profesan.“¹⁷⁰ Z hlediska křesťanství však Don Manuel popírá naprostý základ víry a tím je víra v jediného Boha a jeho uznání jako jediného pravého.

Poselství díla je však ukázat nezastupitelnost lásky. Don Manuel byl nesobecká postava a dokázal se přes svůj vnitřní duchovní svár darovat druhým¹⁷¹, podobně jako to dělala postava Tula z románu *Teta Tula*. Touto svojí nesobeckostí se Don Manuel odlišoval od postav Ábela a Joaquína z románu *Ábel Sánchez*, které jsme zmínili v této práci dříve, a stejně tak tomu bude u postavy Alejandra z knihy *Celý muž*, o němž se zmíníme dále v této práci. Navíc, ačkoli sám byl tento kněz nevěřící, učil lid cestě křesťanské víry a naděje, protože sám cítil její potřebu a důležitost, stejně jako je tomu u skutků lásky vůči bližním. „Vivid en paz y contentos y esperando que todos nos veamos un día en la Valverde de Lucerna que hay allí, entre las estrellas de la noche que se reflejan en el lago.“¹⁷²

5.4 Celý muž

Román *Celý muž* (ve španělském originále *Nada menos que todo un hombre*) vydaný v roce 1916, na rozdíl od ostatních námi vybraných děl neřeší na první pohled tak zřetelně otázku náboženství, duchovního života, hledání Boha či duchovní zápasy. Avšak při hlubší studii

---

168 Jan 15:13

169 UNAMUNO, Miguel de. *San Mnuel Bueno, Mártir*, cit. 33, „Potřebuji žít pro svou vesnici a potřebuji pro ni zemřít. Jak bych mohl spasit svou duši, kdybych nespasil duše lidí ve své vesnici?“

170 UNAMUNO, Miguel de. *San Mnuel Bueno, Mártir*, cit. 51, „Všechna náboženství jsou pravdivá, pokud umožňují duchovně žít těm, kteří je vyznávají.“

171 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*, Karolinum, Praha, 1999, str. 367

172 UNAMUNO, Miguel de. *San Mnuel Bueno, Mártir*, cit. 66, „Věřte, že se všichni jednou shledáme ve Valverde de Lucerna, co je tam nahoře mezi hvězdami, které se v noci odrážejí v jezeře.“

románu zjišťujeme, že je v něm Unamunova náboženská filozofie šikovně zakomponována. Navíc je *Celý muž* prostoupen jeho dalšími typickými tématy jako je tragičnost každého dne, skomírající naděje, nenaplnění cílů a představ, stejně jako problém chybějící lásky.

Jako v každém z Unamunových románů pronikáme především do vnitřního světa postav.¹⁷³ Hlavními postavami jsou zde Alejandro Gómez, arogantní muž, který se vidí v roli Boha – tvůrce. Na první pohled je člověkem bez citů a schopnosti milovat. Jako protiklad je v příběhu Julia Yáñez, mladá dívka s romantickou duší, jež čeká na skutečnou lásku a touží být milována.

Julia Yáñez je typickým obrazem člověka prožívajícího tragicky svůj každodenní život. Julia má své sny, touží být milována, láska je důležitá pro ni i pro celý příběh. Hrdinka tohoto díla má zálibu ve čtení milostných románů, proto usiluje o dokonalou lásku a touží být milována podle těchto svých představ. Julia je ztělesněním člověka, který nenachází své naplnění, s postupem času uvadá a prohrává svůj boj se životem.

Pro tuto mladou dívku je láska vším. Julia získá za muže Alejandra, který však pro ni byl sňatkem z rozumu. Alejandro Gómez měl zvláštní povahu, a proto Julia po dlouhou dobu stále řeší své pochybnosti a zvláště pro ni hlavní otázku, zda ji její muž doopravdy miluje.: „¿tú me quieres?“¹⁷⁴, „¿me quiere de veras ;¿Me quiere a mí? ¿A mí?“¹⁷⁵ Svou nejistotu chce vůlí a vlastními činy proměnit v jistotu, po níž touží, nicméně ji zpočátku nedosahuje. „Yo he de conquistar su amor,.... ¿Pero es que yo le quiero?“¹⁷⁶

Zmíněný Alejandro Gómez je vlastnostmi a charakterem poněkud odlišnou postavou i od jiných protagonistů v námi rozebíraných románech. Téma lásky v jeho životě hraje zcela odlišnou roli než u jeho nešťastné ženy. Láska jako jedna ze tří hlavních ctností, důležitá i ve filozofii Miguela de Unamuna, je něčím, o čem tento protagonista románu nechce ani mluvit, ani slyšet. „—'Solamente los tontos hablan de esas cosas, ... Esas son cosas de novelas.“¹⁷⁷ a dodává: „Cuanto menos se diga que se le quiere a uno, mejor...“¹⁷⁸ Z počátku se jeví jako citově povrchní jedinec, který sám velice v této oblasti strádá a vše vyústí koncem románu, kdy ho soužití s jeho ženou zcela promění a po její smrti svůj život bez její lásky raději

---

173 Summerhill, Stephen J.. Re-lectura de *Nada menos que todo un hombre*: alegoría de la creación. Ediciones Universidad de Salamanca, Cuadernos de la Cátedra M. De Unamuno, N. 40, 2005, pp. 61-75, str. 64

174 UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*, cit. 8, „Máš mě rád?“

175 UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*, cit. 17, „Avšak miluje mě? ... Miluje moji osobu?“

176 UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*, cit. 18, „Musím si vydobýt jeho lásku... Avšak miluji ho já?“

177 UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*, cit. 19, „O těch věcech mluvívají jenom pošetilci. ... Ty věci patří do románů.“

178 UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*, cit. 21, „Čím méně někomu říkáme, že ho milujeme tím líp!“

dobrovolně ukončí.

Poněkud zvláště se vyjadřoval i v otázce svého původu a existence. Alejandro se považuje za své rodiče, svého Boha, svého tvůrce, v němž má počátek, a který dokonce tvoří druhé okolo sebe. „¡Yo me he hecho solo!“¹⁷⁹ Náboženská víra mu je zcela cizí. „—¿Dios? ¿Dónde está Dios? Nunca pensé en El.“¹⁸⁰ Bůh, víra ani láska u něj nemá zakotvení v nikom, kromě jeho osoby, což potvrzuje i jeho manželka: „¡Tiene absoluta confianza, ciego, en sí mismo!“¹⁸¹

Spisovatel Stephen J. Summerhill nevidí v tomto románu klasický duchovní boj, kdy člověk postrádá víru, zápasí s pochybnostmi a hledá smysl života. V námi rozebíraném díle je dle názoru Summerhilla podstatná Unamunova filozofie stvoření, jejíž myšlenky autor vkládá do postavy Alejandra Gómeze. Unamuno tvrdí, že my všichni lidé jsme tvůrci vlastního života a zároveň jsme formováni druhými lidmi, ale také i my tvoříme je. Takovýmto způsobem nahlíží i na Boha Stvořitele, kterého, podle jeho chápání, tvoří lidé a zároveň my lidé jsme jeho dílem. Jako demonstrace těchto myšlenek slouží konflikt mezi hlavními postavami Alejandrem a Juliou. Alejandro tvrdí, že tvoří sám sebe a svůj svět, dostává, co si usmyslí, včetně mladé Julii, kterou také formuje. Jak Summerhill podotýká Alejandro tvoří svůj život i svět, nicméně člověk není pouze tvůrcem. Později v příběhu dochází mezi ním a Juliou ke změně jejich rolí a je to právě Julia, kdo utváří Alejandra.¹⁸²

Na začátku vyprávění se Julia se oddala roli osoby, kterou vytvořil její muž Alejandro. Alejandro v tomto příběhu postupně zjišťuje, že není pouze tvůrcem. On jakožto člověk, který měl za to, že sám tvoří, uviděl, že i on je tvořen skrze jiné. Tento koncept jasně navazuje, jak říká Stephen Summerhill, na Unamunovo pojetí víry v Boha. Miguel de Unamuno, jakožto neúplný vyznavač tradiční křesťanské nauky, zastával názor, že člověk si svou touhou vytváří Boha a uznává sám sebe jakožto jeho stvoření. Summerhill tvrdí o postavě Alejandra Gómeze, že je v tomto románu jako Bůh. Je to tedy naprosto jiný případ, než tomu bylo u faráře Manuela v díle *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*, kde byl Manuel určitým obrazem Krista. Zde je Alejandro tvořen svým vlastním stvořením, podobně jak to Unamuno tvrdil o Bohu ve svém osobním teologickém pojetí. Alejandro, jenž často opakoval, že je to on, kdo se sám vytvořil, kdo sám tvoří své okolí, pochopí svůj omyl a uvědomuje si, že byl také vytvořen. Summerhill nastiňuje Unamuna a jeho teologickou filosofii, jako existenci člověka

---

179 UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*, cit. 20, „Sám jsem se stvořil.“

180 UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*, cit. 51, „Bůh? Kde je Bůh? Nikdy jsem na něho nemyslí!“

181 UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*, cit. 29, „Má naprostou důvěru v sebe, jen v sebe.“

182 Summerhill, Stephen J.. Re-lectura de *Nada menos que todo un hombre*: alegoría de la creación. Ediciones Universidad de Salamanca, Cuadernos de la Cátedra M. De Unamuno, N. 40, 2005, pp. 61-75, str. 68

tvořícího se vzájemně s Bohem, díky jejich vzájemnému vztahu. Alejandro nemůže být a tvořit bez Julii, která souhlasí s jeho tvořením, avšak potom se sama stává tvůrcem Alejandra. Vše se zde řídí heslem: „Creador es creado por su creación.“¹⁸³

Projevy vzájemného tvoření a Alejandrovy náklonnosti ke své ženě mají počátky v Juliiných pokusech o vyvolání žárlivosti v souvislosti s jejím údajným románkem s hrabětem z Bordavielli. Ač byly počátky Juliiny iniciativy neúspěšné, později Alejandro pocítuje nenávist a přestává mít vše ve svých rukou. „Una vez fue en el Casino se permitió uno, delante de él, una broma de ambiguo sentido respecto a cuernos, cogió una botella y se la arrojó a la cabeza, descalabrándole.“¹⁸⁴ Tato scéna je podle Summerhilla ukázkou, jakým způsobem je Alejandro Julií tvořen. Vliv ženské protagonistky románu na Alejandra stále vzrůstá on se začíná přizpůsobovat jejím zvykům, jako například pít čaj. „Y no es que me duelan las tripas, no ; es para estar más a tono.“¹⁸⁵ Alejandro již není tím, kým byl na počátku, kdy nenáviděl pít čaj, romány a hovory o lásce. Stává se z něj úplně nové stvoření. „¿quién eres, Alejandro? ... —¿Yo? ¡Nada más que tu hombre..., el que tú me has hecho.“¹⁸⁶

Bezpochyby největším přínosem tohoto Unamunova románu v otázce o vzájemném tvoření je jeho konec. Když Julia umírá, Alejandro Gómez už není ničím a v návalu zoufalství se zabíjí. Stephen Summerhill zároveň zdůrazňuje, že se posouvá v otázce lásky k Julii. Již je ochoten se slovně vyznat ze svých citů: „No he de quererte! ¡Con toda el alma, y con toda la sangre,..Soy yo tuyo más que tú mía.“¹⁸⁷ a dokonce ukončit svůj pozemský život společně se svou milou. Tímto gestem chtěl ukázat svou oddanost k ní a pokračování a přetvoření jejich lásky i na věčnosti.¹⁸⁸ Dále Summerhill dodává, že Alejandro dokonává svou transformaci tím, že volí smrt, podobající se osudu postav z milostných románů, které on jakožto svůj tvůrce reality zpočátku s nesnášel a také jimi pohrdal. „Mi sangre toda, yo todo. . . todo yo“¹⁸⁹

Román *Celý muž* nepojednával o tradičním pojetí víry naděje a lásky, jako tomu bylo v předchozích knihách. Jeho úlohou byla otázka vzájemného tvoření a potřeby lásky. V tomto

---

183 Summerhill, Stephen J.. Re-lectura de *Nada menos que todo un hombre*: alegoría de la creación. Ediciones Universidad de Salamanca, Cuadernos de la Cátedra M. De Unamuno, N. 40, 2005, pp. 61-75, cit. 72

184 UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*, cit. 30, „Když si však jednou kdosi dovolil udělat dvojsmyslnou poznámku o parozích, uchopil Alexandr láhev a rozbil muži hlavu.“

185 UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*, cit. 46, „Není to proto, že by mne snad bolelo břicho, to ne, chci však plouti s dobou.“

186 UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*, cit. 53, „Alexandře, kdo vlastně jsi?... Já? Jen a jen tvůj muž... ten, jehož jsi ze mne udělala!“

187 UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*, cit. 44, „Mám-li tě rád? Z celé duše své a z celého srdce svého... Jsem víc tvůj než ty má.“

188 Summerhill, Stephen J.. Re-lectura de *Nada menos que todo un hombre*: alegoría de la creación. Ediciones Universidad de Salamanca, Cuadernos de la Cátedra M. De Unamuno, N. 40, 2005, pp. 61-75, str. 73

189 UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*, cit. 51, „Všechnu mou krev pro ni. .. Můj život za její!“

románovém zprostředkování byly uvedeny Unamunovy myšlenky o existenci člověka a jeho představě Boha, jakožto tvořícího a tvořeného.

6 Resumé

Bakalářská práce se zabývala třemi božskými (teologálními) ctnostmi v pojetí významného španělského vzdělance, spisovatele, mistra různých literárních druhů, myslitele a představitele literárního hnutí Generace 98 Migela de Unamuna. V práci jsme studovali autorovu biografii, ve které jsme se zaměřili na převratné události ovlivňující jeho život.

Dále jsme koncentrovali na Unamunovu filozofii a myšlenkový svět. Jeho základy jsme odhalily v rodině, v osobách autorovy matky a babičky, a také knězi Donu Isidoru de Montealegre y Berriozábal, který byl jeho zpovědníkem. Probrali jsme různé filozofické směry, jimiž se zabýval a které jej ovlivňovaly, stejně jako významní myslitelé jakými byli svatý Augustin, Baruch Spinoza, Blaise Pascal a především Dán Søren Kierkegaard. Dále jsme se pokusili uchopit Unamunův osobní vztah k Bohu, ke katolické církvi a křesťanské víře. Pro ten byl důležitý základ mystiky jakožto obrazu španělského národního náboženského ducha, kterou v tomto směru formovali svatá Terezie z Ávily a svatý Jan od Kříže. Věnovali jsme se zásadní opakující se otázce Unamunovy filozofie, která autora celoživotně trápila a objevovala se i v jeho literárním díle, a tou byla otázka lidské nesmrtelnosti a vidina věčného života a jeho podoby.

Pro analýzu všech těchto myšlenek autora Generace 98 jsme využili čtyři významné romány z jeho tvorby: *Ábel Sánchez*, *La tía Tula (Teta Tula)*, *San Manuel Bueno, mártir (Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník)* a *Nada menos que todo un hombre (Celý muž)*. V těchto dílech bylo stěžejním zaměřením na tři božské ctnosti (víra, naděje a láska), stejně jako na Unamunovy filozoficko–teologické myšlenky, zahrnuté vždy různým originálním způsobem do jednotlivých postav a událostí v příbězích. Mezi protagonisty, kteří se stali hlasem autorova ducha, patřili nejzřetelněji vesnický kněz Don Manuel v románu *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník* a nešťastný lékař Joaquín Monegro z románu *Ábel Sánchez*.

Tímto zkoumáním jsme si potvrdili, že tři božské (teologální) ctnosti představují základ Unamunova myšlenkového světa, stejně jako základní téma v jeho literární tvorbě. Jejich interpretace se však často liší od tradiční křesťanské nauky.

7 Resumen

El trabajo diplomado trató de las tres virtudes teologales en la concepción de Miguel de Unamuno, un célebre erudito español, escritor, maestro de diversos géneros literarios, pensador y representante de movimiento literario Generación 98. En la tesis examinamos la biografía del autor, en la que enfocamos en acontecimientos significativos de su vida.

Abordamos a la filosofía de Unamuno y su universo ideológico. Las raíces de su pensamiento descubrimos en su familia, en las personas de su madre y abuela y también en el clérigo Don Isidor de Montealegre y Berriozábal, quien era su confesor. Mencionamos diversas direcciones filosóficas, a las que Unamuno se dedicó y que lo influyeron, así como los importantes pensadores como San Agustín, Baruch Spinoza, Blaise Pascal y especialmente el danés Søren Kierkegaard. Tratamos de comprender la relación personal de Unamuno con Dios, con la Iglesia católica y la fe cristiana. Para la fe fue importante la base mística como la imagen del espíritu religioso nacional español formado por Santa Teresa de Jesús y San Juan de la Cruz. Nos dedicamos a la cuestión fundamental recurrente de la filosofía unamuniana, que acongojó al autor a lo largo de su vida y apareció en su obra literaria al tema de inmortalidad humana y visión de vida eterna y su forma.

Para el análisis de las ideas del autor de la Generación 98 aprovechamos cuatro novelas significativas de su obra: *Ábel Sánchez*, *La tía Tula*, *San Manuel Bueno, mártir* y *Nada menos que todo un hombre*. Lo principal fue enfocar a las tres virtudes teologales (la fe, la esperanza y la caridad), así como las ideas filosófico-teológicas incluidas de diversos modos originales en los personajes y acontecimientos de los relatos. Entre los protagonistas que se convirtieron en la voz del espíritu del autor pertenecieron marcadamente el cura Don Manuel de *San Manuel Bueno, mártir* y médico infortunado de *Ábel Sánchez*.

Comprobamos que las tres virtudes teologales constituyen lo básico del pensamiento de Unamuno, lo mismo que para su obra literaria. Sin embargo, su interpretación a menudo se diferencia de la doctrina cristiana tradicional.

Seznam použité literatury

Primární zdroje:

UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez*, Plus, Praha, 2012, [ze španělského originálu přeložila Jana Zuluetová-Cahová]

UNAMUNO, Miguel de. *Ábel Sánchez, una historia de pasión*, Luarna Ediciones, S.L.

UNAMUNO, Miguel de. *Celý muž*, Vetus Via, Brno, 1997 dovětek Miroslav Holman; ze špan. orig. přel. Zdeněk Šmíd

UNAMUNO, Miguel de. *La tía Tula*, Renacimiento, Madrid, 1921

UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre*, Editorial Claridad, Buenos Aires

UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, Mártir*, Luarna Ediciones, S.L.

UNAMUNO, Miguel de. *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*, Brno, Marek, 1999, [předml. naps. Michael Hauser] ; [ze špan. orig. přel. Martina Slavinská]

Sekundární zdroje:

AMBROSIO, Šárka. *Manželství z křesťanského pohledu*, Diplomová práce, Praha, 2014

ČERNÝ, Václav. *Studie o španělské literatuře*. Cherm, Praha, 2008

FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*, Karolinum, Praha, 1999

HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*, Oikoymenh, Praha, 1996

KIERKEGAARD, Søren. *Nemoc k smrti*, Svoboda-Libertas, Praha, 1993

MARÍAS, Julián. *Miguel de Unamuno*, Espasa-Calpe, Buenos Aires, 1950

MARÍAS, Julián. *Miguel de Unamuno*, Espasa-Calpe (Selecciones Austral), Madrid, 1976

RABATÉ, Jean-Claude, RABATÉ, Colette. *Miguel de Unamuno: Biografía*, Taurus, Madrid, 2009

RIBAS, Pedro. *Para leer a Unamuno*, Alianza, Madrid, 2002

UNAMUNO, Miguel de. *Antología poética*, Alianza Editorial, Madrid, 2015

UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida.*, Elejandria

- UNAMUNO, Miguel de. *En torno al casticismo*, Biblioteca virtual Miguel de Cervantes
- Unamuno, Miguel de. *Epistolario inédito 1 (1894-1914)*, edición de Laureano Robles, EspasaCalpe, Madrid, 1991
- UNAMUNO, Miguel de. *Mi religión y otros ensayos*, Renacimiento, Madrid, 1910
- VILARROIG MARTÍN, Jaime. *La teodicea trágica: Dios y el destino del alma en Miguel de Unamuno*, Tesis doctoral, Universidad CEU - Cardenal Herrera, 2010
- ZBUDILOVÁ, Helena. *Hledání (nejen) španělské identity*. Vyšehrad, Praha, 2016

Články:

- Baker, Armand F. Unamuno and the Religion of Uncertainty, *Hispanic Review*, Vol. 58, No. 1, Winter 1990, p. 37-56
- Gelabert Ballester, Martín. La fe que brota de la esperanza. Ediciones Universidad de Salamanca Cuad. Cat. M. de Unamuno, N. 32, 1997, pp. 99-123
- Godoy Gallardo, Eduardo. El transfondo bíblico en *San Manuel Bueno, mártir* de Miguel de Unamuno. *Revista Chilena de Literatura*, N. 58, 2001, pp. 19-34
- Gómez Arciniega, Luis Alfonso. Tres estados, dos filósofos y la Tía Tula. *Astrolabio. Revista internacional de filosofía*, N. 14, 2013, pp. 12-23
- Lapuente, Felipe. Unamuno y la Iglesia católica: Reacción crítica, Memphis State University, pp. 25-33
- Rivera De Ventosa, Enrique. La crisis religiosa de Unamuno, *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*. 1966-1967, N. 16-17, pp. 107-133
- Savignon, Armando. Filosofía y religión en Unamuno: el nadismo. Ediciones Universidad de Salamanca, *Cuadernos de la Cátedra M. De Unamuno*, N. 48, 2010, pp. 107-116
- Secchi, Mario. La filosofía de Unamuno: implicaciones y derivaciones místicas, Ediciones Universidad de Salamanca, *Cuad. Cát. M. De Unamuno*, N. 33, 1998, pp. 81-94
- Summerhill, Stephen J.. Re-lectura de *Nada menos que todo un hombre*: alegoría de la creación. Ediciones Universidad de Salamanca, *Cuadernos de la Cátedra M. De Unamuno*, N. 40, 2005, pp. 61-75
- Zbudilová, Helena. Spásná trýzeň – Miguel de Unamuno a nesmrtelnost, *Studia Philosophica*, N. 60, 2013

Elektronické dokumenty:

Bible 21, [online]. [cit. 2020-10-12]. Dostupné z: <<https://www.bible.com/cs/versions/15-b21-bible-21>>

, Martin. Nábožensko-etický rozměr Platónova pojetí filosofického způsobu života. In Pro-Fil (An Internet Journal of Philosophy) Vol 1, No 2 (2000). [online]. [cit. 2021-03-11]. Dostupné z: <<https://www.phil.muni.cz/journals/index.php/profil/article/view/1507/1780>>.

Hruban, Pavel. O vztahu člověka k Bohu. [online]. [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <<https://hruban.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=569131>>.